

Käsityömallien immateriaalioikeudet

Opas suunnittelijan oikeuksista

Peppi Mäkelä

OPINNÄYTETYÖ
Elokuu 2021

Liiketalouden tutkinto-ohjelma
Oikeudellinen asiantuntijuus

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Liiketalouden tutkinto-ohjelma
Oikeudellinen asiantuntijuus

MÄKELÄ, PEPPI:
Käsityömallien immateriaalioikeudet
Opas suunnittelijan oikeuksista

Opinnäytetyö 54 sivua, joista liitteitä 9 sivua
Elokuu 2021

Tämän opinnäytetyön aiheena on käsityömallien ja -ohjeiden immateriaalioikeudet sekä niiden syntyminen työsuhteessa. Immateriaalioikeuksista käsiteltiin tekijänoikeutta, mallioikeutta sekä tavaramerkkiä. Opinnäytetyön tarkoituksena oli tuottaa toimeksiantajan Taito Pirkanmaa ry:n käyttöön selkeä ja tiivis opas käsityömallien ja -ohjeiden immateriaalioikeuksista. Työn tavoitteena oli kehittää ja tukea toimeksiantaja Taito Pirkanmaa ry:n henkilöstön osaamista käsityömalleihin liittyvissä immateriaalioikeudellisissa kysymyksissä. Taito Pirkanmaa ry on osa valtakunnallista käsitöiden palvelu ja asiantuntijajärjestöä, joka tarjoaa monipuolisesti erilaisia käsityöpalveluita ja tuotteita.

Opinnäytetyö toteutettiin toiminnallisena opinnäytetyönä, jonka kokonaisuuteen kuuluu raportointiosuus sekä tuotoksena syntynyt opas. Raportointiosuuteen kuuluva tietoperusta syntyi lainopillisella tutkimusmenetelmällä tulkitsemalla opinnäytetyön aiheeseen liittyviä voimassa olevia oikeuslähteitä kuten lainsäädäntöä, lain esitöitä, oikeuskäytäntöä sekä oikeuskirjallisuutta. Tietoperustan lisäksi raportointiosuudessa käsiteltiin opinnäytetyöprosessia, hyvän oppaan piirteitä sekä oppaan tekemisessä huomioitavia asioita.

Tuotoksena syntynyt opas toteutettiin teoriaosuuden pohjalta Canva-ohjelmalla huomioiden toimeksiantajan antamat toiveet ja tarpeet. Tarkoituksena oli luoda helposti luettava ja tiivis opas käsityömallien suunnittelijan immateriaalioikeuksista. Opas sisältää perusasiat tekijänoikeudesta, mallioikeudesta ja tavaramerkkioikeudesta käsityömallien näkökulmasta. Lukukokemusta on helpotettu jakamalla tekstiä laatikoihin, korostamalla tärkeitä asioita eri värein ja lisäämällä havainnollistavia esimerkkejä.

Avainsanat: immateriaalioikeus, tekijänoikeus, mallisuoja, tavaramerkki, käsityöt

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Degree Programme in Business Administration
Legal Studies

MÄKELÄ, PEPPI
Intellectual Property Rights of Handcraft Patterns
A Guide of Designer's Rights

Bachelor's thesis 54 pages, appendices 9 pages
August 2021

The subject of this thesis was Intellectual Property Rights of Handcraft Patterns and the emergence of intellectual property rights in employment. The purpose of the thesis was to produce a clear and compact guide about intellectual property rights of handcraft patterns to Taito Pirkanmaa ry. The aim was to develop and support the competence of Taito Pirkanmaa ry's personnel in intellectual property right issues.

The thesis was implemented as a functional thesis which consisted of a report and a guide as an output. The theoretical framework of the reporting part was created by using legal study method and systematising the valid intellectual property rights and the related juridical rights in practice. The used sources were different laws, preliminary works, case laws and legal literature. In addition to the theoretical framework, the reporting part also addressed the characteristics of a good guide and aspects of making a good guide.

The guide was put into effect based on the theoretical framework. The guide was made with Canva-software considering the wishes and needs of Taito Pirkanmaa ry. The guide aimed to be an easily readable and compact guide on the intellectual property rights of a handcraft pattern designer. The guide includes basic facts on copyrights, design rights and trademarks from the point of view of handcraft patterns. The reading experience was made easy by dividing the text into boxes, highlighting important things with different colors and adding demonstrative examples.

Key words: intellectual property rights, copyright, design rights, trademark, handcrafts

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	7
1.1	Aihe ja tausta	7
1.2	Tarkoitus ja tavoite	8
1.3	Tutkimusmenetelmät.....	9
1.4	Työn rakenne	10
2	YLEISTÄ IMMATERIAALIOIKEUKSISTA	11
3	IMMATERIAALIOIKEUDET KÄSITYÖMALLEISSA	12
3.1	Tekijänoikeus	12
3.1.1	Tekijänoikeuksien lainsäädäntö.....	12
3.1.2	Tekijänoikeuden syntyminen	13
3.1.3	Suunnittelijan oikeudet	15
3.1.4	Tekijänoikeuden suoja.....	17
3.1.5	Tekijänoikeuden rajoitukset	18
3.2	Mallioikeus	19
3.2.1	Mallioikeuden sääntely ja hallinnointi.....	20
3.2.2	Mallioikeuden kohde.....	21
3.2.3	Mallioikeuden suoja.....	21
3.2.4	Mallioikeus käsityömalleissa.....	23
3.3	Tavaramerkkioikeus	23
3.3.1	Tavaramerkkioikeuden kohde	24
3.3.2	Tavaramerkkioikeuden sisältö	25
3.3.3	Tavaramerkkioikeus käsityömalleissa	26
4	IMMATERIAALIOIKEUDET TYÖSUHTEESSA	27
4.1	Immateriaalioikeuksien siirtyminen.....	27
4.2	Immateriaalioikeuksien luovuttaminen sopimalla	29
4.2.1	Työsopimukset	30
4.2.2	Lisenssisopimukset	31
5	OPAS SUUNNITTELIJALLE	33
5.1	Oppaan sisältö	33
5.2	Oppaan ulkoasu	34
5.3	Oppaan käytettävyys.....	35
6	OPINNÄYTETYÖPROSESSI	36
6.1	Kirjoitusprosessi.....	37
6.2	Oppaan kokoaminen	37
7	POHDINTA	39
	LÄHTEET.....	42

LIITTEET	46
Liite 1. Käsiyömallien immateriaalioikeudet – Opas suunnittelijoille...	46

LYHENTEET JA TERMIT

HE	Hallituksen esitys
KHO	Korkein hallinto-oikeus
KKO	Korkein oikeus
MalliA	Mallioikeusasetus 2.4.1971/252
MalliL	Mallioikeuslaki 2.3.1971/221
PRH	Patentti ja rekisterihallitus
TekijäA	Tekijänoikeusasetus 1.4.1995/574
TekijäL	Tekijänoikeuslaki 8.7.1961/404
TMerkkiL	Tavaramerkkilaki 26.4.2019/544
TN	Tekijänoikeusneuvosto
TyöSopL	Työsopimuslaki 26.1.2001/55
Työsuhtekeksintölaki	Laki oikeudesta työntekijän tekemiin keksintöihin 29.12.1967/656
WIPO	Maailman henkisen omaisuuden järjestö (World Intellectual Property Organization)

1 JOHDANTO

1.1 Aihe ja tausta

Tämän opinnäytetyön aiheena on käsityömallien ja -ohjeiden immateriaalioikeudet ja niiden syntyminen työsuhteessa. Immateriaalioikeuksien lisäksi tämä opinnäytetyö käsittelee immateriaalioikeuksista sopimista suunnittelijan ja työnantajan välillä.

Käsityöt ovat yleinen harrastus tänäkin päivänä, ja digitalisaation myötä se näkyy myös sosiaalisessa mediassa. Facebook on täynnä erilaisia ryhmiä ompeluharrastelijoista villasukkien neulojiin ja puutöiden nikkarointiin sekä Instagramista löytyy käsityöaiheisia tilejä jokaiseen lähtöön. Taitoliiton vuonna 2018 teettämän tutkimuksen mukaan noin kolmasosa suomalaisista kertoo tekevänsä jonkin näköisiä käsitöitä ainakin muutaman kerran kuussa ja 77 % satunnaisesti. Harrastelijoista 67 % seuraa tutkimuksen mukaan käsityöaiheisia sosiaalisen median päivityksiä joka päivä. Myös käsityölehdet ja kirjat ovat hyvin suosittuja käsityön aktiiviharrastien keskuudesta. (Taito Liitto 2018.)

Käsitteellä käsityö tarkoitetaan erilaisten tuotteiden suunnittelua ja valmistusta käsin tai työkalua hyödyntäen, missä usein painotetaan tekijän luovuutta ja taitteellisuutta. Käsityötä voi olla esimerkiksi neulominen, kudonta, askartelu, ompeleminen, saven valaminen ja nikkarointi. Käsityöllä tarkoitetaan myös sitä konkreettista tuotetta, joka syntyy esimerkiksi neulomisen tuloksena. (Rönkkö 2011, 3;16.) Usein käsitöiden sekä käsityömallien suunnittelu ja tekeminen on luova prosessi, ja tämän vuoksi niihin liittyvät vahvasti monet aineettomat oikeudet, immateriaalioikeudet.

Taitoliiton tutkimustuloksista voi päätellä, että koska erilaiset lehdet, kirjat ja kursit ovat suosittuja, niistä ammennetaan vähintään inspiraatiota omiin käsitöihin. Tämän vuoksi esimerkiksi tämän opinnäytetyön toimeksiantaja Taito Pirkanmaa ry tarjoaa paljon erilaista ohjemateriaalia sekä kursseja käsitöistä kiinnostuneille. Taito Pirkanmaa ry:llä työskentelee suunnittelijoita, jotka luovat uusia käsityömallia ja -ohjeita asiakkaille. Tässä opinnäytetyössä rajaan käsityöt ja käsityömallit

käsittämään vain tekstiilitöitä eli neule-, kudonta-, ja ompelutöitä, koska suurin osa Taito Pirkanmaa ry:n ohjearjonnasta kohdistuu tekstiilitöihin.

Aiheen valinta lähti vahvasti omasta kiinnostuksesta aiheeseen oman käsityöharrastuneisuuden myötä. Olen nähnyt sosiaalisessa mediassa ja uutisissa paljon ristiriitaista keskustelua käsitöihin liittyvistä immateriaalioikeuksista. Lisäksi kyselemällä muutamalta eri yrityksessä toimineelta käsityömallien suunnittelijalta sain käsityksen, ettei immateriaalioikeuksista sopiminen ole selkeästi hoidettu. Haluankin tutkia aihetta tarkemmin ja koota asiasta selkeän paketin, jotta käsityöohjeita ja -malleja suunnittelevat henkilöt tietävät oikeutensa paremmin, yritykset osaavat varautua oikeuksiin liittyviin seikkoihin ja myös harrastajat ymmärtävät käsitöihin liittyvää lainsäädäntöä paremmin.

1.2 Tarkoitus ja tavoite

Opinnäytetyön tavoitteena on kehittää ja tukea Taito Pirkanmaa ry:n henkilöstön osaamista käsityömallien ja -ohjeisiin liittyvissä immateriaalioikeudellisissa kysymyksissä. Lisäksi tavoitteena on lisätä henkilöstön tietotaitoa immateriaalioikeuksien syntymisestä sekä sopimisesta työsuhteessa työnantajan ja suunnittelijan välillä. Suunnittelijalla tarkoitetaan tässä tapauksessa työsuhteessa toimivaa henkilöä, jonka työnkuvaan kuuluu uusien käsityömallien kehittäminen sekä niistä ohjeiden luominen.

Työn tarkoituksena on tuottaa Taito Pirkanmaa ry:lle käsityöohjeiden sekä -mallien immateriaalioikeuksien syntymisestä ja sopimisesta tiivis opas, jota Taito Pirkanmaa ry voi hyödyntää suunnittelijoiden työsuopimusneuvotteluissa, henkilöstön koulutuksissa sekä tarvittaessa muuna apuna toiminnassaan. Tarkoituksena on luoda oppaasta selkeä ja helppolukuinen, mistä tieto on helposti löydettävissä ja ymmärrettävissä.

Opinnäytetyöllä pyritään vastaamaan kysymyksiin:

- Mitä ovat immateriaalioikeudet?
- Millaisia immateriaalioikeuksia liittyy käsityömalleihin ja -ohjeisiin ja miten oikeuksia säännellään niiden kannalta?

- Minkälaiset oikeudet käsityömallien suunnittelijalla on?
- Miten käsityömallien immateriaalioikeuksista voidaan sopia työnantajan ja suunnittelijan välillä?

1.3 Tutkimusmenetelmät

Tämä opinnäytetyö toteutetaan toiminnallisena opinnäytetyönä. Tutkimuksellisesta opinnäytetyöstä toiminnallinen opinnäytetyö poikkeaa Kari Salosen (2013, 5) mukaan tutkimisen ja kehittämisen menetelmissä. Toiminnallisessa opinnäytetyössä tuotetaan jokin tuotos kehittämään, ohjeistamaan, järjestelemään tai auttamaan käytännön toimintaa ammatillisessa kentässä esimerkiksi yritykselle, kun taas tutkimuksellisessa opinnäytetyössä tuloksena yleensä syntyy jotakin uutta tietoa. (Vilka & Airaksinen 2003, 11; Salonen 2013, 6). Vilkan & Airaksisen (2003, 69) mukaan uutta tietoa voi kuitenkin olla myös se muoto, johon tuotos saatetaan persoonallisella tavalla.

Tuotoksena tässä opinnäytetyössä rakennan selkeän ja tiiviin oppaan käsityömallien ja -ohjeiden immateriaalioikeuksista Taito Pirkanmaa ry:n tarpeisiin. Tuotan oppaan opinnäytetyön tietoperustan pohjalta ja kokoan sen selkeään painettavaan muotoon. Tässä opinnäytetyössä opas on liitteenä lopussa. Oppaan tarkoituksena ei ole tuottaa uutta tietoa, vaan tarkoituksena on tuottaa selkeä opas, jota on helppo lukea ja hyödyntää yhdistyksen toiminnassa.

Tietoperustan tuotan lainopillisella menetelmällä. Lainopin tarkoituksena on voimassa olevan oikeusjärjestyksen sisällön selvittäminen ja jäsentäminen käsiteltävässä oikeudellisessa ongelmassa. Sillä pyritään vastaamaan kysymykseen, kuinka toimia kyseisessä tilanteessa voimassa olevan oikeusjärjestelmän mukaan. (Husa, Mutanen & Pohjolainen 2005, 13; Keinänen & Vääänen 2016, 252–253.) Näin ollen pyrin opinnäytetyössäni vastaamaan kuinka voimassa olevaa oikeusjärjestystä tulisi soveltaa tutkimuskysymyksiini ja kuinka niihin liittyvissä tilanteissa tulisi toimia. Pääasiallisina lähteinä tietoperustassani käytän voimassa olevaa lainsäädäntöä käsiteltävistä immateriaalioikeuksista eli tekijänoikeuslakia, mallioikeuslakia ja tavaramerkkilakia. Lisäksi opinnäytetyössäni käytän lähteinä

muita oikeuslähteitä kuten hallituksen esityksiä, oikeuskäytäntöä, tekijänoikeusneuvoston lausuntoja sekä aiheeseen soveltuvaa oikeuskirjallisuutta, artikkeleita sekä internet-lähteitä tuomaan täydennystä voimassa olevasta oikeusjärjestyksestä.

1.4 Työn rakenne

Raporttiosuuden ensimmäisessä luvussa kerron yleistietoa immateriaalioikeuksista ja kuinka niitä voidaan jaotella. Toisessa luvussa käsittelen käsityömalleja koskettavaa kolmea eri immateriaalioikeutta yksityiskohtaisemmin. Ensin käsitteelen tekijänoikeutta, sitten mallioikeutta ja viimeiseksi tavaramerkkioikeutta. Jokaisen immateriaalioikeuden kohdalla tuon esille immateriaalioikeutta sääntelevät lait, miten oikeus syntyy, mitä oikeus suojaa ja mihin kyseinen oikeus oikeuttaa tai miten oikeutta voi hyödyntää. Tämän lisäksi jokaisen immateriaalioikeuden kohdalla on esimerkkejä sen linkittymisestä käsityömalleihin.

Kolmannessa käsittelyluvussa käsittelen immateriaalioikeuksia työsuhteessa käsityösuunnittelijan näkökulmasta. Käyn läpi kenelle oikeudet työsuhteessa syntyvät ja kuinka niitä voidaan siirtää tai luovuttaa. Lisäksi kerron minkälaisia sopimuksia työsuhteessa voidaan hyödyntää ja minkälaisia seikkoja sopimuksessa olisi immateriaalioikeuksien osalta hyvä ottaa huomioon.

Neljäs käsittelyluku on teoriatietoa oppaan luomisesta ja siinä huomioitavista asioista. Peilaan teoriatietoa omiin valintoihini opasta tehdessä. Lopuksi kerron opinnäytetyöprosessista, arvioin työn onnistumista ja tavoitteiden saavuttamista. Lisäksi pohdin työn luotettavuutta ja jatkotutkimusehdotuksia.

2 YLEISTÄ IMMATERIAALIOIKEUKSISTA

Immateriaalioikeudet ovat aineetonta omaisuutta suojaavia oikeuksia, joiden tarkoitus on suojella luovan työn tulosta kopioimiselta ja jäljittelyltä kaupallisessa mielessä (Koivumäki & Häkkinen 2018, 345). Aineetonta omaisuutta ovat esimerkiksi kekseliäisyys, osaaminen, tietotaito ja luovuus. Immateriaalioikeudet antavat haltijalleen yksinoikeuden tai kiello-oikeuden aineettomaan asiaan eli haltija pystyy päättämään muiden mahdollisuudesta hyödyntää immateriaalioikeutta ja tarvittaessa kieltämään sen hyödyntämisen. (Aalto-Setälä, Sundman, Tuominen & Uhlbäck 2016, XXII; Haarmann & Mansala 2012, 15). Immateriaalioikeuksista käytetään myös englanninkielistä lyhennettä IPR, joka tulee sanoista intellectual property rights.

Perinteisesti immateriaalioikeudet jaotellaan tekijänoikeuksiin sekä teollisoikeuksiin. Tekijänoikeudet pitävät sisällään kirjallisten ja taiteellisten teosten suojan sekä tekijänoikeuden lähioikeudet. Teollisoikeuksiksi katsotaan puolestaan patenttioikeus, hyödyllisuusmallioikeus, mallioikeus, tavaramerkkioikeus, kasvinjalostajanoikeus sekä toiminimioikeus. Teollisoikeuksille yhteistä on, että pääsääntöisesti ne syntyvät vain rekisteröinnin johdosta tapahtuvalla yksinoikeuksien myöntämisellä, kun taas tekijänoikeus syntyy tekijälle automaattisesti lainvoimalla teoksen täyttäessä laissa annetut kriteerit. (Oikeusministeriön Mietintöjä ja lausuntoja 28/2010, 19; Haarmann & Mansala 2012, 16).

Tässä opinnäytetyössä keskitytään pääasiassa tekijänoikeuteen sekä teollisuusoikeuksista mallioikeuteen ja tavaramerkkioikeuteen.

3 IMMATERIAALIOIKEUDET KÄSITYÖMALLEISSA

3.1 Tekijänoikeus

Tekijänoikeus on kirjallisia ja taiteellisia teoksia suojaava oikeus, jolla tekijä saa yksinoikeuden päättää luovan työn teoksensa käytöstä. Tekijänoikeuden merkittävin tavoite on suojata ja edistää luovaa työtä, sen jatkumista sekä tekijöiden oikeuksia ja toimeentuloa. (HE 28/2004, 7.)

Keskeisin tekijänoikeuden termi on teos. Tekijänoikeuslaissa (TekijäL 404/1961) teokseksi kutsutaan luonnollisen henkilön tai luonnollisten henkilöiden henkisen luomistyön tuotosta. Tekijänoikeuslaissa eri teostyypeiksi on lueteltu kirjalliset ja suulliset esitykset, sävellys- ja näyttämöteokset, elokuvateokset, valokuvateokset, muut kuvataiteen teokset sekä rakennustaiteen, taidekäsityön ja taideteollisuuden tuotteet. (TekijäL 1 §). Luettelo ei kuitenkaan ole suljettu eli teokseksi voidaan katsoa myös muut tuotokset (Haarmann 2014, 51).

Tekijänoikeussuojan saaminen edellyttää tietyn tason, teoskynnyksen, ylittämistä. Edellytyksenä on, että teoksen tulee osoittaa omaperäisyyttä ja itsenäisyyttä, eikä se saa olla minkään olemassa olevan teoksen kanssa kopio. Yleisesti hyväksytty määritelmä itsenäisyydelle ja omaperäisyydelle on, ettei kukaan muu, jos olisi työhön ryhtynyt, olisi tehnyt täysin samanlaista teosta. (Haarmann 2014, 53.)

3.1.1 Tekijänoikeuksien lainsäädäntö

Suomen tekijänoikeuksia säädetään tekijänoikeuslaissa (TekijäL 404/1961) sekä tekijänoikeusasetuksessa (574/1995). Lisäksi EU:n jäsenvaltioiden tekijänoikeuslainsäädäntöä on yhtenäistetty direktiiveillä ja asetuksilla, ja Suomessa on saatettu voimaan myös kansainvälisiä tekijänoikeussopimuksia (Opetus- ja kulttuuriministeriö n.d.a). Keskeisimpiä tekijänoikeuden kansainvälisiä yleissopimuksia ovat Maailman henkisen omaisuuden järjestön (WIPO) piirissä tehdyt

sopimukset muun muassa Bernin sopimus kirjallisten ja taiteellisten teosten suojaamisesta. (Opetus- ja kulttuuriministeriö n.d.c)

Tekijänoikeuslaki säätelee

- tekijänoikeuden kohdetta, sisältöä ja voimassaoloa
- rajoituksia ja säännöksiä sopimuslisenseistä
- tekijänoikeuksien hyvityksiä ja korvauksia
- oikeuksien hallinnointia sekä
- tekijänoikeuksiin liittyviä lähioikeuksia.

Tekijänoikeusasetuksessa säädetään taas tekijänoikeusneuvoston toiminnasta ja teosten käyttämisestä tarkemmin.

Tekijänoikeuslainsäädännön tavoitteena on edistää ja kannustaa luovaa luomistyötä sen eri muodoissa luomalla oikeudenhaltijalle päätösvallan teoksen käyttöoikeuksista ja turvaamalla oikeuden palkkioon luovan työn käyttämisestä. Tekijänoikeudellisissa kysymyksissä olennaista on se, että tekijänoikeus ei kuitenkaan suojaa ideaa vaan idean perusteella luotua lopputulosta. (Koivumäki & Häkkänen 2018, 346.)

Suomen tekijänoikeuslaki on alun perin vuodelta 1961. Siihen on tehty paljon muutoksia ja lisäyksiä sen jälkeen, mutta edelleen laki muodostaa melko sekavan kokonaisuuden ja lain tulkinnasta on paljon epäselvyyksiä. Valtioneuvoston asettama erityinen asiantuntijaelin, Tekijänoikeusneuvosto, avustaa opetus- ja kulttuuriministeriötä tekijänoikeutta koskevien asioiden käsittelyssä ja antaa lausuntoja tekijänoikeuslain tulkintakysymyksiin (TekijäL 55 § 442/1984). Lausunnoissa tulkitaan asioita vain tekijänoikeuslain pohjalta ja ne ovat suosituksen luonteisia, jolloin ne eivät sido varsinaisesti osapuolia (Haarmann 2014, 50).

3.1.2 Tekijänoikeuden syntyminen

Tekijänoikeuslain 1 §:n mukaan tekijänoikeus syntyy teoksen luoneelle luonnolliselle henkilölle eli ihmiselle, kun se ylittää teoskynnyn. Teoskynnys vaihtelee paljon eri teostyyppien osalta. Kirjallisissa teoksissa teoskynnystä on pidetty

oikeuskäytännössä yleensä matalana eli tekijä saa tekijänoikeuden melko helposti. Taideteollisuuden ja taidekäsityön teoksien osalta vaatimustaso on taas korkeammalla. (Aalto-Setälä ym. 2016, 187).

Käyttötaitteen tuotteilla on yleensä jokin käyttötarkoitus, joka rajaa mahdollisuuksia teoksen itsenäiseen ja omaperäiseen tulokseen. Tämän vuoksi käyttötaitteen esineillä teostaso on nostettu huomattavan korkeaksi (Haarmann 2014, 51,59). Hyvin useissa korkeimman oikeuden käyttötaidetta koskevissa riitatapauksissa perustelut suojan saamiselle ovat jääneet vähäisiksi. Esimerkiksi sisustusarkkitehdin valmistamaa sohvakalustoa ei pidetty taideteollisena tuotteena, koska se ei eronnut tarpeeksi jo markkinoilla olevista kalusteista (KKO 1975:II:25). Tekijänoikeusneuvosto lausunnossaan (2018:11) kuitenkin korostaa, ettei tekijänoikeuslaki tunne jaottelua puhtaisiin taide-esineisiin ja käyttöesineisiin, joten kaikilla teoksilla on samat oikeudet tekijänoikeuksiin teoskynnyksen ylityttyä ja että käyttöesineetkin voivat saada tekijänoikeussuojaa.

Teoskynnysten arviointi tapahtuu kuitenkin aina tapaus kerrallaan käyttäen apuna Tekijänoikeusneuvoston lausuntoja ja kotimaisten sekä EU:n tuomioistuinten oikeuskäytäntöjä. Esimerkiksi tekstiilitaiteilijan sommittelema ryijy puolestaan oli korkeimman oikeuden mukaan tarpeeksi omaperäinen ja sitä pidettiin tekijänoikeuslain mukaisena tarpeeksi taiteellisena teoksena, että se sai tekijänoikeudellista suojaa (KKO 1971:II:4).

Tekstiilitöiden suunnittelussa tekijänoikeuden vaatima persoonallisuus voi näkyä tekijänoikeusneuvoston mukaan tekstiilissä lähinnä tuotteiden kuvioinnissa, värityksessä ja materiaalien valinnassa. Esimerkiksi tekijänoikeusneuvoston tapauksessa P:n suunnitteleminen Lohi- ja Hirvi-neuleiden luovuus ilmenee neuleisiin suunnitellusta kuvioinnista. Neuleiden kuviot ja väritys muodostivat taiteellisen kokonaisuuden neuleen etupuolelle, joten tekijänoikeusneuvosto piti neuleita tarpeeksi omaperäisinä ja taiteellisina kokonaisuuksina saaden tekijänoikeuden. (TN 2003:04)

Käsityöhjeet perustuvat usein perinteisiin malleihin ja ratkaisuihin, jolloin niistä luoduissa mallissa ei välttämättä ole mitään niin persoonallista ettei kukaan muu suunnittelija olisi päässyt itsenäisesti vastaavaan ratkaisuun. Jos käsityöhje on

hyvin yksinkertaisesti kirjoitettu ja mikäli siinä kuvataan vain tarvikkeiden määrät, menekit sekä valmistusohjeet, itse ohje ei ylitä teoskynnystä kirjallisena teoksena eikä nauti tekijänoikeussuojaa. (TN 1995:08.) Mikäli ohjeen mukaan syntyy kuitenkin omaperäinen tuote, voi se ylittää teoskynnyksen ja näin ollen ohjeen tai mallin laatijalle kuuluu teoksen tekijänoikeus (Toikkanen & Oksanen 2011, 32).

3.1.3 Suunnittelijan oikeudet

Suunnittelijan tekijänoikeudet teoksen tekijänä ovat kuvattuna kuvassa 1. Oikeudet jaetaan tekijänoikeuslaissa sekä kirjallisuudessa yleensä taloudellisiin ja moraalisiin oikeuksiin. Nimitykset tulivat tekijänoikeuslakiin vasta vuonna 2015 lakiuudistuksen takia, kun lakiin lisättiin väliotsikot (HE 181/ 2014). Haarmannin (2014, 69) mukaan taloudellisten oikeuksien tarkoituksena on tuottaa yksinoikeus tekijälle, jolloin hän voi päättää millä tavoin teosta käytetään vai käytetäänkö ollenkaan, kun taas moraalisten oikeuksien tarkoituksena on suojata tekijän persoonallisuutta.

KUVA 1. Suunnittelijan tekijänoikeudet

Taloudelliset tekijänoikeudet antavat TekijäL 2 §:n (821/2005) mukaan tekijälle yksinoikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla sen yleisön saataviin muuttumattomana tai muutettuna, käännöksenä tai muunnelmana, toisessa teoslajissa tai toista tekotapaa käyttäen. Säännöksellä ei siis suojata tekijän oikeuksia pelkästään suoraa kopiota vastaan vaan tekijänoikeus ulottuu alkuperäisellä tekijällä myös teoksesta tehtyihin muunnoksiin. Lisäksi taloudellisiin oikeuksiin luetaan kuvataiteen teoksia koskeva oikeus jälleenmyyntikorvaukseen, jota säädellään erikseen tekijänoikeuslain 2b luvussa. (Haarmann 2014, 71).

Kappaleen valmistamisella tarkoitetaan käytännössä teoksen kopioimista eri tavoin. Tekijänoikeuslaissa valmistamisen tapaa ei erikseen määritellä vaan ”valmistamisena pidetään sen valmistamista millä keinolla ja missä muodossa tahansa” (TekijäL 2.2), jolloin se kattaa kaikki mahdolliset sekä toistaiseksi mahdollomatkin valmistustavat. TekijäL 2 §:n 2 momentin mukaan ”kappaleen valmistamisena pidetään myös teoksen siirtämistä laitteeseen, jolla se voidaan toisintaa” eli myös esimerkiksi teoksen lataaminen internettiin merkitsee kappaleen valmistamista (Haarmann 2014, 74).

Oikeus saattaa teos yleisön saataviin puolestaan antaa tekijälle yksinoikeuden määrätä tavoista, joilla teos voidaan saattaa yleisön nähtäväksi, kuultavaksi tai koettavaksi tai ylipäätään markkinoille kaupalliseksi kohteeksi (Harenko ym. 2017, 42). Kuvassa 1. on neljä toimintoa, jotka tekijänoikeuslain 2 §:n 3 momentin mukaan käsittää teoksen saattamisen yleisön saataviin. Tekijänoikeuslain soveltamisen kannalta ei ole merkitystä millä tavalla teos välitetään paikasta toiseen (Harenko ym. 2017, 44).

Tekijänoikeuslain 3 §:n mukaan tekijän nimi on ilmoitettava hyvän tavan vaatimalla tavalla, jos teoksesta valmistetaan kappale, tai teos saatetaan yleisön saataviin. Tätä moraalista oikeutta kutsutaan isyysoikeudeksi. Teosta ei saa myöskään muuttaa tekijän taiteellista arvoa tai omalaatuisuutta loukkaavalla tavalla tai saattaa yleisön saataviin tekijää loukkaavassa yhteydessä (TekijäL 3.2 §). Tätä tekijän moraalista oikeutta puolestaan kutsutaan respektioikeudeksi. Taloudellisista oikeuksistaan tekijä voi luopua sopimuksella mutta moraalisisista

oikeuksista tekijä voi luopua tai siirtää ne toiselle vain, jos kyse on laadultaan ja laajuudeltaan rajoitetusta teoksen käyttämisestä (TekijäL 3.3 §) esimerkiksi teoksen tietyn käyttötavan osalta (Harenko ym. 2017, 75).

Tekijänoikeuden suoja-aika eli oikeuden pysyminen tekijällä on Suomen tekijänoikeuslainsäädännön mukaan voimassa 70 vuotta tekijän kuoleman jälkeen (TekijäL 43 §). Suoja-ajan jälkeen kenellä tahansa on oikeus käyttää teosta kaupallisesti tai muulla tavalla hyväkseen (Haarmann 2014, 93). Tekijä voi kuitenkin luovuttaa tekijänoikeuden taloudelliset oikeudet eteenpäin muille.

3.1.4 Tekijänoikeuden suoja

Tekijänoikeus suojaa tekijänoikeuslain 1 §:n mukaiset teokset. Tekijänoikeuksien voidaan katsoa ulottuvan kuitenkin vain teoksien ilmauksiin eikä niinkään niiden sisältöön. WIPO:n ja TRIPS yleissopimuksien mukaan on ainakin selvää, ettei tekijänoikeus ulotu teosten ideoihin, menettelytapoihin, toimintamenetelmiin tai matemaattisiin käsitteisiin (Valtiosopimus 2010:17, 2 artikla; TRIPS-sopimus 1995, 9:2). Tekijänoikeusneuvosto katsoi esimerkiksi lausunnossa 2018:11, että ryijykonsepti, joka sisälsi materiaaliyhdistelmän ja tavan sitoa kuddetta oli idea, jolloin se ei ollut tekijänoikeussuojaa saava teoksen ilmenemismuoto. Tapauksessa itse ryijy olisi ollut se, joka tekijänoikeuden suojaa olisi voinut saada, mikäli olisi ylittänyt teoskynnyksen. Tekijänoikeus ei siis estä useampia henkilöitä hyödyntämästä samaa ideaa tai toimintamenetelmää.

Teoksen ei kuitenkaan tarvitse ilmetä materiaalisella alustalla (esim. painettuna tai nauhoitettuna) saadakseen tekijänoikeussuojaa vaan se voi olla esimerkiksi puhe (Haarmann 2014, 52). Tekijänoikeus ei rajoitu myöskään pelkästään siihen teostyyppiin, jossa se ensimmäistä kertaa saatetaan yleisölle. TekijäL 4 §:n mukaan alkuperäisteoksen tekijällä säilyy tekijänoikeus, kun hänen teostaan muunnellaan tai saatetaan se muuhun teoslajiin. Esimerkiksi maalauksesta otetaan valokuva tai romaanista tehdään elokuvakäsikirja. Kuitenkin teoksen muuntajalla on oikeus muunnokseen siinä muodossa mutta hänen tulee saada alkuperäisen teoksen haltijan suostumus muunnoksen tekemiseen ja sen yleisön saataville saattamiseen (TN 2018:3).

Muunnelma tunnetaan tekijänoikeuslaissa käsitteenä jälkiperäisteos. Muunnelma voi olla esimerkiksi kirjan käännös, maalauksesta otettu valokuva tai romaanista kirjoitettu elokuvan käsikirjoitus. Saadakseen yksinoikeuden jälkiperäisteokseen, muunnelman tekijän tulee saada alkuperäisen teoksen tekijältä lupa muunnelman tekemiseen ja sen jakamiseen. (Harenko ym. 2017, 30.) Tekijänoikeuslain 2 luvussa on kuitenkin osaa teoslajeista koskevia erityissäännöksiä, jotka koskevat muuntelua. Käyttötaiteen esineet, joita käsityöt hyvin useasti ovat, mainitaan TekijäL 25e §, jonka mukaan rakennusta ja käyttöesineitä saa omistaja tekijän luvatta muuttaa.

Pitää huomata, että tekijänoikeus koskettaa käsityömallia ja ohjetta hieman eri tavalla. Kun suunnittelija suunnittelee käsityömallin, tekijänoikeus ei suoja ideaa. Kun suunnittelija tekee mallista konkreettisen teoksen, esimerkiksi villasukat, ne itsessään eivät käyttötarkoituksen rajoittaessa osoita omaperäisyyttä mutta esimerkiksi villasukan kuviointi tai pinta voi olla niin itsenäinen ja omaperäinen, että se saa tekijänoikeussuojaa.

Jos suunnittelija tekee villasukkamallistaan kirjallisen ohjeen tai esimerkiksi opetusvideon, suojaaa ohjetta erikseen tekijänoikeus (Wipo 2003, 72.) Mikäli kirjallinen ohje kuitenkin sisältää vain tiedot käsityöhön tarvittavista materiaaleista, määristä ja menekeistä sekä yksinkertaiset valmistusohjeet, ei se todennäköisesti ylitä teoskynnystä kirjallisena teoksena (TN 1995:08.)

3.1.5 Tekijänoikeuden rajoitukset

Tekijänoikeuslain 2 luvussa käsitellään tekijänoikeuden rajoituksia eli tilanteita ja tapoja, joissa on täysin laillista ilman tekijän lupaa käyttää hänen teostaan. Kuitenkaan tekijän moraalisia oikeuksia ei rajoiteta näissäkään tilanteissa.

Tekijänoikeuslain 2 luvun perusteella on täysin laillista valmistaa julkistetusta teoksesta yksityistä käyttöä varten muutama kappale. Hallituksen esityksessä on tarkennettu pykälän yksityisen käyttämisen ulottuvan vain omaan tai lähimässä perhe- ja ystäväpiirissä tapahtuvaan käyttämiseen ja se edellyttää, että

kappale annetaan perheenjäsenelle tai ystävälle. Kuitenkaan yksityiseen käyttöön ei saa liittyä mitään kaupallista. (HE 28/2004, 28.) Esimerkiksi käsityömallista voi ottaa mallia ja tehdä siitä yksityiseen käyttöön kappaleen. Jos kappaleesta kuitenkin jaetaan kuva esimerkiksi käsityöblogiin, josta saadaan mainostuloja, ollaan jo tilanteessa, jossa käyttö voidaan katsoa kaupalliseksi (Härkönen 2018, 863). Mikäli kopioitava aineisto on kuitenkin tekijän luvatta saatettu esimerkiksi internettiin, siitä ei ole silloin lupaa valmistaa kappaleita edes yksityiseen käyttöön (Haarmann 2014, 95.)

Kun teoksesta on saatettu tekijän suostumuksella yleisön saataviin kappale, tekijällä ei ole enää sen jälkeen määrätä sen kappaleen levittämisestä edelleen eli tekijän oikeudet teoskappaleeseen raukeavat. (TekijäL 19.1 §; Haarmann 2014, 99.) Esimerkiksi henkilö A myy henkilölle B suunnittelemansa käsityömallin tekemiseen tekemänsä ohjeen, henkilö B saa myydä kyseisen konkreettisen ohjeen eteenpäin ilman henkilön A lupaa. Tämän lisäksi yleisöön saataviin saatettujen kirjallisten teosten kappaleita voidaan vapaasti lainata eteenpäin ilman tekijän lupaa (TekijäL 19.5 §). Raukeaminen ei kuitenkaan koske internettiin laitettuja teoksia.

Näiden tekijänoikeuden rajoitusten lisäksi teosta on mahdollisuus käyttää ilman tekijän lupaa siteeratessa hyvän tavan mukaisesti eli ottamalla teoksesta lainauksia kuitenkin vain tarkoituksen edellyttämässä laajuudessa (TekijäL 22 §) sekä tietyissä erityistilaisuuksissa. Tekijänoikeuslain 21 §:ssä on säädetty tilanteita, joissa teos on vapaasti esitettävissä ilman tekijän lupaa. Tällaisia tilanteita ovat jumalanpalvelus ja opetustilanteet sekä julkiset tilaisuudet, joissa teoksen esittäminen ei kuitenkaan ole pääasia, pääsy tilaisuuteen on maksuton ja tilaisuutta ei järjestetä ansiotarkoituksessa. Esittämisoikeus on kuitenkin vain julkaistujen teosten osalta (TekijäL 21 §).

3.2 Mallioikeus

Tekijänoikeus on aina hieman epävarma suojamuoto sen tapauskohtaisuuden vuoksi, joten mallioikeudella suunnittelija voi varmistaa mallin ulkomuodon oikeuksien kuulumisen itselleen rekisteröimällä ne.

Mallioikeus on esineiden muotoilun merkittävin suojauskeino elinkeinotoiminnassa. Mallioikeus antaa suojaa tuotteen ulkomuodolle. Rekisteröimällä mallin Suomessa Patentti- ja rekisterihallitukselle (PRH) tai turvautumalla kansainväliseen rekisteriöintiin, mallioikeudella luoja saa yksinoikeuden malliin ja voi kieltää muita käyttämästä hyväkseen mallia esimerkiksi tuotteen valmistamiseen. (Patentti- ja rekisterihallitus 2019, viitattu 2.2.2021) Mallioikeus voi syntyä kuitenkin myös ilman rekisteriointia (Haarmann 2014, 271).

3.2.1 Mallioikeuden sääntely ja hallinnointi

Keskeisimpiä mallioikeutta käsitteleviä säännöksiä ovat mallioikeuslaki (MalliL 221/1971) ja mallioikeusasetus (MalliA 252/1971) sekä Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi mallien oikeudellisesta suojasta.

Mallioikeuslaki sisältää lakitasoiset säännökset Suomessa rekisteröityihin malleihin ja EU:n mallioikeusdirektiivi (98/71 EY) sekä yhteisömalliasetus ((EY) N:o 6/2002) luovat EU:n alueelle yhtenäisen mallioikeusjärjestelmän (Pihlajarinne & Alén-Savikko 2019). Mallioikeusasetuksessa säädelään tarkemmin mallien hakemisesta, rekisteröimisestä ja kuuluttamisesta käytännössä (Aalto-Setälä ym. 2016, 135). Lisäksi PRH julkaisee mallioikeuslain 48 §:n 2 momentin nojalla mallioikeusmääräyksiä, joissa on yksityiskohtaisempia määräyksiä esimerkiksi rekisteröintihakemuksesta, kuva-aineistoista ja tuotteiden nimityksistä (Patentti- ja Rekisterihallitus 2011).

PRH kuuluu työ- ja elinkeinoministeriön hallinnonalaan ja se toimii yritysten sekä yhdistysten oikeuksien rekisteröijänä sekä tarjoaa paljon neuvota-, tieto- ja koulutuspalveluita. PRH tutkii ja myöntää patentit, hyödyllisyysmallit sekä rekisteröi yritykset, yhdistykset, säätiöt sekä muut yhteisöt. Tuotteille sekä palveluille PRH rekisteröi tavaramerkin ja muotoilulle mallisuojan. (Patentti- ja rekisterihallitus n.d.)

3.2.2 Mallioikeuden kohde

Mallioikeuslain 1a §:n (596/2002) mukaan mallilla tarkoitetaan tuotteen tai sen osan ulkomuotoa ja tuotteella teollisesti tai käsityönä valmistettuja tavaroita sisältäen tavaraan kuuluvat osat, pakkauksen, pakkauksen ulkoasun, symbolit ja kirjaisintyytit. Mallioikeudella voidaan suojata siis tuotteen ulkomuotoa mutta myös siihen kiinteästi liittyviä osia ja koristeita.

Tuotteen ulkomuotoa suojataan mallioikeudella siten kuin se pystytään viestittämään mallirekisteröinnin kuvista. Mallioikeudella voidaan suojata logoja ja graafisia symboleita, typografisia merkkejä, hahmoja, pintojen muotoja ja esimerkiksi kuvioita ja kuoseja. Pelkät sanat eivät täytä mallin määritelmää eikä niitä voida suojata mallioikeudella. (Aalto-Setälä ym. 2016, 137–142.) Edellytyksenä mallioikeuden suojan saamiselle on myös se, että suojattava esine on oltava toisintettavissa eli se tulee pystyä toistamaan samalaisena uudelleen (HE 6/2002, 13.)

Mallioikeudella on suojattu kuvioita ja kuoseja erilaisissa kankaissa, neuleiden erilaisia koristeita ja pintoja sekä kudonnassa käytettyjä kudontamalleja. Marimekko Oyj on esimerkiksi suojannut kankaissaan esiintyviä kuvioita mallioikeudella ja tavaramerkillä kansainvälisesti (EUIPO's database 2021). Nettisivuillaan Marimekko on kieltänyt kankaiden kaupallisen hyödyntämisen eli tuotteiden valmistamisen kaupallisiin tarkoituksiin (Marimekko n.d.) Lisäksi monia piirroshahmoja on suojattu mallioikeudella.

3.2.3 Mallioikeuden suoja

Mallioikeus myönnetään, jos malli on uusi ja yksilöllinen eli samanlaista mallia ei ole tullut julkiseksi ennen rekisteröintihakemuksen tekemistä ja mallin piirteet eroavat toisista olennaisesti. Mallioikeuden saamisessa siis edellytetään, että se on tulosta luovasta työstä. (MalliL 2 § 596/2002.)

Mallioikeuslaissa on kuitenkin säännös 12 kuukauden armonajasta, jota kutsutaan nimellä grace period (MalliL 3a §). Se tarkoittaa, että malli on mahdollista

julkaista 12 kuukautta ennen kuin haetaan rekisteröintiä, ja silti se katsotaan rekisteröitäessä uudeksi malliksi. Armonajalla voidaan esimerkiksi ensin testata, kannattaako mallia rekisteröidä ylipäätään. (Aalto-Setälä ym. 2016, 146.)

Suojan voi Suomessa saada neljällä erilaisella toimenpiteellä. Näitä ovat

- mallin rekisteröinti mallioikeuslain mukaisesti
- kansainvälisellä rekisteröinnillä
- rekisteröimällä malli yhteisömallina tai
- käyttämällä hyväksi rekisteröimättömälle yhteisömallille tarjoamaa suojaa. (Haarmann 2014, 270).

Suomen mallioikeuslaki ei tunne rekisteröimätöntä mallia, mutta EU:n direktiivissä on tästä poikkeus. Rekisteröimättömän EU-mallin saaminen ei vaadi rekisteröintitoimenpiteitä vaan sen suoja alkaa mallin tekemisestä julkiseksi EU:n elinkeinopiireissä. Se suojaa oikeastaan vain kopiointia vastaan ja soveltuu lyhyen elinkaaren omaavaan malliin esimerkiksi vaateteollisuudessa. (Aalto-Setälä ym. 2016, 156.)

Pääsäännön mukaan mallioikeuden suoja-aika on voimassa ensin viisi vuotta rekisteröimisen hakemispäivästä laskettuna ja uudistettavissa neljä kertaa viideksi vuodeksi kerrallaan (MalliL 24 §). Rekisteröimätön malli on voimassa kuitenkin vain kolme vuotta siitä, kun malli on tehty tunnetuksi.

Mallioikeuden haltijalla on yksinoikeus päättää mallin hyväksi käyttämisestä. Tällaista hyväksi käyttämistä on mallioikeuslain mukaan ”mallin mukaisen tai sen sisältävän tuotteen valmistaminen, tarjoaminen, markkinoille saattaminen, käyttäminen, maahantuonti, maastavienti tai varastoiminen näihin tarkoituksiin.” Mallioikeus ei kuitenkaan käsitä mallin yksityistä käyttöä, jolla ei ole kaupallista tarkoitusta, mallin kokeellista käyttöä tai toimia, joissa mallia toisinnetaan lainausten ottamiseksi tai opetustarkoituksiin, lähde mainiten ja hyvän kauppatavan mukaisesti (MalliL 5b §).

3.2.4 Mallioikeus käsityömalleissa

Suomen mallioikeuslaki tunnustaa tuotteeksi myös käsityönä valmistettuja tavaroita, toisin kuin joissakin maissa malliksi katsotaan vain teollisesti valmistetut tuotteet (MalliL 1a §; Wipo 2016, 3). Mallioikeuden tulee olla kuitenkin konkreettinen tavara eli käsityömallin suunnitelmapiirrustusta tai ohjeselostusta ei voida mallioikeudella suojata (HE 6/2002, 4.) Käsityömallien kohdalla mallisuoja sopii suojamuodoksi esimerkiksi vaatteille ja asusteille, joiden muodoissa, linjoissa tai kuvioinneissa on jotakin tavallisesta poikkeavaa (Härkönen 2013, 41).

Uusia käsityömalleja suunnitellessa ja niitä tarjotessa markkinoille esimerkiksi myyntiin ohjeiden muodossa tai tuotteina, on kannattavaa miettiä, voisiko suojauksessa hyödyntää mallioikeutta. Samalla tulee myös miettiä, toimiiko vain Suomen markkinoilla vai kansainvälisesti, koska silloin malli voi olla järkevää rekisteröidä EU-mallina tai EU:n ulkopuolella.

Käsityömalleja suunnitellessa on hyvä tarkistaa myös, ettei hyödynnä omissa töissään kenenkään muiden jo suunnittelemaa malleja. Asia, jossa mallioikeuden kysymykset tulevat välillä käsitöihin liittyen ilmi, ovat erilaisten rekisteröityjen mallien hyödyntäminen käsitöissä. Tunnettuja hahmoja, brändien logoja ja vastaavia mallioikeuksilla suojattuja malleja saattaa nähdä käytettävän erilaisissa taidekäsityön teoksissa kuten villasukissa. Omassa käytössä tämä on harmitonta mutta kaupallinen käyttö on yleensä mallioikeuden haltijan toimesta kielletty.

3.3 Tavaramerkkioikeus

Tavaramerkki on erityinen tunnusmerkki, jolla erotetaan yrityksen valmistamat tuotteet ja palvelut toisten yritysten tuotteista sekä palveluista. Myös tavaramerkki muiden suojien lailla antaa yksinoikeuden tavaramerkin haltijalle eli oikeuden määrätä tavaramerkin käytöstä elinkeinotoiminnassa. Tavaramerkin haltija voi kieltää muita käyttämästä samaa tai samankaltaista merkkiä samojen tai samankaltaisten tavaroiden tai palveluiden yhteydessä. (Patentti- ja rekisterihallitus 2020a.)

Suomessa tärkeimmät tavaramerkkiä koskevat säädökset ovat tavaramerkkilaki (TMerkkiL, 544/2019) ja tavaramerkkiasetus (799/2019). Muita oleellisesti tavaramerkkiin vaikuttavia säädöksiä ovat Euroopan parlamentin sekä neuvoston asetus ja EU:n tavaramerkkidirektiivi. Suomessa tavaramerkkilain direktiiveihin pohjautuvien säännöksiä tulkinnaassa tulee ottaa huomioon EU:n tuomioistuinten antamat ratkaisut (Haarmann 2014, 303).

3.3.1 Tavaramerkkioikeuden kohde

Tavaramerkkioikeuden kohteita eli tavaramerkkejä voi olla erilaisia. Yksinoikeuden tavaramerkkiin saa tavaramerkkilain mukaan joko rekisteröimällä tai vakiinnuttamalla sen (Tavaramerkkilaki 3 § & 4 §). Rekisteröimättömille eli vakiinnutettaville tavaramerkeille ei ole annettu laissa mitään edellytyksiä tai muotovaatimuksia. Rekisterimenettely puolestaan asettaa rekisteröitäville merkeille vaatimuksia. (Haarmann 2014, 305.)

Tavaramerkkilain 1 §:n mukaan rekisterikelpoinen tavaramerkki voi olla sana, kirjain, numero, tavarantoiminnan muoto tai kuvio. Rekisteröidä voidaan mikä tahansa erottamiskykyinen merkki, joka ei ole vielä kenenkään muun tavaramerkki tai samankaltainen kuin jonkun muun (TMerkkiL 5 §). Erottamiskykyä on arvioitava suhteessa niihin tavaroihin ja palveluihin, joita varten rekisteröintiä tavaramerkille on haettu sekä kohdeyleisön tavaramerkin mieltäminen (HE 201/2018, 91)

TMerkkiL 11 §:n 2 momentin 1 kohdan mukaan erottamiskykyiseksi tavaramerkiksi ei katsota sellaista merkkiä, joka kuvailee vain kohteena olevaa tavaraa tai sen ominaisuuksia, valmistusaikaa tai -paikkaa, laatua, määrää, arvoa tai käyttötarkoitusta. Usein tällaiset piirteet on haluttu pitää rekisteröimättöminä merkeistä, jotta muutkin elinkeinonharjoittajat voisivat niitä toiminnassaan käyttää (HE 201/2018, 92). Esimerkiksi Korkeimman hallinto-oikeuden päätöksessä (2012:64) hymiö ":)" ei ollut rekisteröitävissä tavaramerkiksi mainonnan ja sähköisen viestinnän palveluihin, koska sen katsottiin olevan rinnastettavissa laatua ilmaiseviin sanoihin, jonka tulisi olla vapaasti käytettävissä kaikilla elinkeinonharjoittajilla.

Lisäksi jotta tavaramerkki voidaan rekisteröidä, se tulee pystyä merkitsemään rekisteriin ja näin ollen olla esitettävissä sellaisessa muodossa, että muut pystyvät siitä ymmärtämään tavaramerkin kohteen (TmerkkiL 11 §). Edellisessä tavaramerkkilaissa merkki tuli voida esittää tavaramerkkirekisterissä graafisesti, jotta se voitaisiin rekisteröidä (Haarmann 2014, 305). Lakiuudistuksessa kuitenkin päätettiin, että tavaramerkkinä voisi toimia myös muunlainen merkki, kunhan se voidaan esittää rekisterissä siten, että yleisö ja viranomaiset sen ymmärtävät. Merkistä on pystyttävä tekemään muuttumaton ja varma havainto rekisteristä, joka takaa merkin alkuperän. (HE 201/2018, 93).

3.3.2 Tavaramerkkioikeuden sisältö

Tavaramerkillä haltija saa yksinoikeuden merkin käyttöön. Elinkeinotoiminnassa kukaan muu ei ilman tavaramerkin haltijan suostumusta saa käyttää tavaramerkkiä tavaroiden tai palvelujen tunnuksena (TmerkkiL 5 §). Tavaramerkin haltijalla on myös oikeus kieltää merkin käyttö elinkeinotoiminnassa, sopimattomassa vertailevassa mainonnassa sekä tavaramerkin loukkausta valmistelevat toimenpiteet (TmerkkiL 6 §). Merkin yksinoikeus ulottuu kuitenkin vain niihin tavaroihin ja palveluihin, joihin merkki on vakiintunut tai sitä on rekisteröitäessä haettu.

Rekisteröimällä ja vakiinnuttamalla suoja on yhtä vahva, mutta oikeuksien puolustaminen on rekisteröidyllä merkillä huomattavasti helpompaa ja yksinkertaisempaa (Haarmann 2014, 314). Vakiinnuttaminen tapahtuu yksinkertaisesti niin, että haltija pitää uutta omaa merkkiään tavaramerkkinään ja käyttämällä sen lopussa tavaramerkin symbolia TM. Tämä on järkevää esimerkiksi tilanteissa, joissa tavaramerkin elinkaari tulee olemaan lyhyt eikä ole järkevää maksaa tavaramerkin rekisteröimisestä. Vakiinnuttamisen katsotaan tapahtuneen, kun tavaramerkki on yleisesti tunnettu tavaramerkki haltijan tavaroiden tai palveluiden merkinä. Rekisteröidyn tavaramerkin yhteydessä voi puolestaan käyttää ®-symbolia. (Aalto-Setälä ym. 2016, 19–20.)

Tavaramerkin yksinoikeus ei ole kuitenkaan automaattisesti täysin ikuinen tai rajaton. Rekisteröinti tavaramerkissä kestää kymmenen vuotta hakemispäivästä alkaen, jonka jälkeen se voidaan rekisteröidä aina kymmeneksi vuodeksi kerrallaan

(TmerkkiL 30 §). Vakiintuneella tavaramerkillä ei ole varsinaista voimassaoloaika, koska vakiintumisen varsinaista alkamis- ja päättymispäivää on vaikea määrittää (Patentti- ja rekisterihallitus 2020b). Yksinoikeus on myös voimassa vain tietyllä maantieteellisellä alueella. Esimerkiksi Suomessa Patentti ja rekisterihallitukselle rekisteröity tavaramerkki suojaa vain Suomessa ja EU:n tavaramerkki suojaa EU:n alueella. (Patentti- ja rekisterihallitus 2020b.)

3.3.3 Tavaramerkkioikeus käsityömalleissa

Käsityömallia tai siitä tehtyä ohjetta itsessään ei tavaramerkkioikeudella pystytä suojaamaan. Kuitenkin esimerkiksi, jos tietylle mallille kehitetään nimi ja sitä halutaan erottaa muista vastaavista nimen perusteella, nimen voi vakiinnuttaa tai rekisteröidä tavaramerkillä. Esimerkiksi Suomessa monille käsityöharrastajalle tutulle ”Anelmaiset”-sukkien nimelle suunnittelija Anelma Kervinen on rekisteröinyt tavaramerkin (Tavaramerkkietopalvelu 2021). Tavaramerkillä suunnittelija pystyy suojaamaan enemmänkin omaa tai yrityksen brändiä ja tunnettavuutta kuin varsinaista luovan työn tulosta (Härkönen 2013, 47).

Kuitenkin esimerkiksi tekstiilisuunnittelussa tekstiileiden kuvioita voidaan mallioikeuden ohella suojata myös tavaramerkillä. Esimerkiksi Marimekko Oyj:n monet tekstiileissä tai muissa tuotteissa esiintyvät kuviot ja kuosit, kuten Unikko- tai Lumimarja-kuosit ovat suojattu nimenomaan tavaramerkillä jäljittelyä vastaan (Suomen Tekstiili & Muoti 2017, 17).

Kuten mallioikeuden osalta, myös tavaramerkin osalta olemassa olevat tavaramerkit tulee ottaa huomioon myös uusia käsityömalleja suunnitellessa. Vaikka paljon suosiota on herättänyt esimerkiksi Fazerin tunnettujen makeispakkausten värimaailmaa ja merkkejä mukailleen tehdyt erilaiset neule- ja vaatemallit, on merkit kuitenkin rekisteröity ja silloin niitä kaupallisessa mielessä käyttäessään tulisi aina kysyä edes oikeuksienhaltijalta lupa.

4 IMMATERIAALIOIKEUDET TYÖSUHTEESSA

Immateriaalioikeudet syntyvät pääsääntöisesti aina luonnolliselle henkilölle eli sille, joka on luonut teoksen, mallin, tavaramerkin, keksinnön tai muun vastaavan immateriaalioikeuksilla suojattavan asian. Oikeuksia voidaan kuitenkin siirtää tai luovuttaa esimerkiksi yrityksen hallintaan. (Mansala 2007, 595.) Oikeuksien siirto voi perustua sopimukseen, käytäntöihin tai lakiin.

Työsuhteessa oleva suunnittelijan tehtävänä on suunnitella uusia malleja. Mikäli nämä ovat omaperäisiä ja ylittävät teoskynnyksen, suunnittelija nauttii teoksen tekijänoikeussuojaa. Vahvempaa suojaa saadaksean mallit sekä tavaramerkit on mahdollista rekisteröidä. Ristiriitaa aiheuttaa kuitenkin se, kuinka oikeudet siirtyvät työnantajalle työsuhteessa syntyessään ja kuinka näistä voitaisiin sopia.

Tässä kappaleessa vertailen immateriaalioikeuksien siirtymiseen liittyviä lainkohtia työsuhteen näkökulmasta sekä millä eri tavoin oikeuksien luovutuksesta voidaan varmistua ja sopia. Immateriaalioikeusien syntyminen on rajattu tilanteisiin, joissa suunnittelija toimii yksin ja immateriaalioikeudet syntyvät vain hänelle.

4.1 Immateriaalioikeuksien siirtyminen

Työoikeuden näkökulmasta työnantajalla tulisi olla oikeus työsuhteessa syntyviin työn tuloksiin ja mahdollisuus vapaasti hyödyntää niitä omassa liiketoiminnassaan (Työsopimuslaki, TyöSopL 2001/55, 1 §). Työntekijän ja työnantajan immateriaalioikeuksista ei ole kuitenkaan säädetty kuin patenttien osalta työsuhdekeksintölaissa (1967/656).

Tekijänoikeuslaissa on säädetty työ- tai virkasuhteessa luoduista tietokoneohjelmista ja tietokannoista. Näiden teosten osalta tekijänoikeus siirtyy työnantajalle, mikäli teos on luotu täyttäessä työsuhteesta johtuvia työtehtäviä (TekijäL 40 b §). Samaa ajattelutapaa voisi ajatella käytettävän esimerkiksi käsityömallien osalta. Työsuhteessa olevan suunnittelijan työtehtäviin kuuluu suunnitella käsityömalleja ja näin ollen, mikäli hän luo niitä työtehtävänä, työn tulos kuuluisi työnantajalle

ja tekijänoikeus siirtyisi tekijältä työnantajalle. Kun työn tulos ei ylitä teoskynnystä, siihen ei kohdistu tekijänoikeussuojaa ja se kuuluu suoraan työnantajalle (Lammi 2012, 59). Teoskynnyksen ylittyessä, jos oikeuksista ei kuitenkaan ole sovittu työsuhdetta solmiessa mitään, asia ei ole näin aukoton.

Työtuomioistuimessa on katsottu tekijänoikeuden siirtyvän työntekijältä työnantajalle työntekijäyrityksen toimialan edellyttämässä laajuudessa vaikkei asiasta olisikaan erikseen sovittu. Tiettyjen alojen työehtosopimuksiin on jopa lisätty määräyksiä tekijänoikeusasioista, koska taloudelliset oikeudet työsuhteissa luotuihin teoksiin voivat olla toimialalla niin tärkeitä. Näiden alojen yleiseen sopimus käytännön ja työehtosopimuksen tunteminen on työnantajan näkökulmasta erityisen tärkeää. (Niiranen 2011, 7). Muoti- ja tekstiilialan työehtosopimus on käytössä useissa käsityömalleja koskevissa yrityksissä ja kyseisessä työehtosopimuksessa ei ole yleistä mainintaa tekijänoikeuksista tai muista immateriaalioikeuksista.

Haarmannin ja Mansalan (2012, 145) tulkinnan mukaan tilanteissa, joissa tekijänoikeudet siirtyvät työnantajalle normaalin toiminnan edellyttämällä tavalla ilman sopimista, työnantajalle muodostuu tekijänoikeuksiin ”kertakäyttöoikeus” ja kaikesta muusta käyttämisestä tulisi sopia erikseen. Pihlajarinteen ja Alén-Savikon (2019) mukaan työsuhdeteosten osalta viitataan usein ”normaalikäyttöoletamaan” eli työnantaja saisi oikeuden käyttää teosta toiminnassaan normaalin toiminnan edellyttämässä laajuudessa, mutta tekijänoikeus säilyisi työntekijällä. Olettamaa ei ole kuitenkaan vahvistettu korkeimman oikeuden ratkaisulla, joten oikeustilanne on epäselvä (Pihlajarinne ja Alén-Savikko, 2019). Tekijänoikeusneuvoston useamman lausunnon mukaan loppupeleissä tekijänoikeuden siirtyminen ratkeaa osapuolten keskinäisestä sopimisesta (TN 2009:1, 2009:13, 2009:18).

Koska mallioikeus ei synny automaattisesti, kuten tekijänoikeus, mallioikeuden saa rekisteröimällä joko mallin luoja tai joku muu, jolle oikeus on siirtynyt (MalliL 1 §). Mikäli joku muu kuin mallin luoja hakee mallioikeuden rekisteröintiä, tulee hakemuksessa ilmoittaa mallin luoja ja osoittaa, että mallioikeus on siirtynyt hänelle (MalliL 10 §). Käytännössä siirtymisen todistamiseksi riittää, että hakija merkitsee hakemukseen oikeuden siirtymisen ja allekirjoittaa sen (HE 225/2008, 2.2).

Marimekko on esimerkiksi rekisteröinyt kansainvälisesti maljakon, mutta tiedoista näkee, että suunnittelija on Seth-Andersson Carina. (Designview 2021.)

Suomen mallioikeuslaissa ei ole erikseen säädetty mallioikeuden siirtymisestä työsuhteessa. EU-alueen yhteisömalliasetuksen 14 artiklan mukaan oikeus yhteisömalliin kuuluu työnantajalle, jos mallin on luonut työntekijä työtehtäviään suorittaessaan, jollei asiasta toisin ole sovittu (NAs (EY) 6/2002 14.3 artikla). Tämä on kuitenkin ristiriidassa suomen lainsäädännön kanssa, joten asiasta ei ole yhtenäistä toimintalinjaa. Paras tapa yritykselle varmistua oikeuksista on sopia niistä työntekijän kanssa.

Tavaramerkkilain 13 §:n mukaan tavaramerkin rekisteröinti estyy, mikäli sen käyttö loukkaisi toisen aiempaa tekijänoikeutta tai mallioikeutta. Tavaramerkin rekisteröijän ei tarvitse olla tavaramerkin luoja, mutta tavaramerkki voi itsessään olla niin omaperäinen teos, että rekisteröidessä tulee ottaa huomioon, onko merkin luojalla siihen tekijänoikeudet. Työ- ja toimeksiantosuhteissa syntyneissä tavaramerkeissä, tulee sopimuksessa varmistaa oikeuksien siirtymisestä kokonaan (Mansala 2007, 598).

4.2 Immateriaalioikeuksien luovuttaminen sopimalla

Liittypä työpaikan tai toimialan toimintaan minkälaisia käytäntöjä tahansa molemmat osapuolet työsuhteessa ovat täysin vapaita sopimaan immateriaalioikeuksista haluamallaan tavalla, kuitenkin immateriaalioikeuksiin liittyvien lakien määrittämisen puitteissa (Tekijänoikeustoimikunta 2010, 32). Järkevää onkin suojata ja varmistaa oikeuksiaan sekä työntekijän että työnantajan näkökulmasta sopimalla niistä kirjallisesti.

Immateriaalioikeuksiin liittyvältä sopimukselle ei ole määritelty muotovaatimuksia (Mansala 2007, 597). Tämä tarkoittaa sitä, että sopimus voidaan tehdä kirjallisena mutta myös suullinen sopimus on mahdollinen. Myös hiljainen sopimus on katsottu päteväksi, vaikka nimenomaista sopimusta ei olisi tehty, jos voidaan muuten päätellä, että työsuhteen osapuolet ovat tahtoneet tai tarkoittaneet teok-

sen oikeuksien siirtyvät työnantajalle (TN 2009:18). Immateriaalioikeuksista voidaan sopia kollektiivisesti esimerkiksi työnantajien edustajien ja liittojen kanssa työehtosopimukseen mutta yleisemmin paikallisesti työnantajan ja työntekijän välillä erilaisin sopimuksin esimerkiksi työsopimuksessa (Tekijänoikeustoimikunta 2010, 31).

Solmitut sopimukset sitovat molempia osapuolia ja ehdot pitävät niin kuin niistä on sovittu. (Tekijänoikeustoimikunta 2010, 32.) Tekijänoikeudellisten sopimusten tulkinnassa on perinteisesti pyritty suppean tulkinnan periaatteeseen eli sopimuksen ei katsota sisältävän mitään muuta kuin sen mitä siitä selvästi käy ilmi. Jos sopimus on epäselvä, lähtökohtaolettaman usein on, että oikeus on jäänyt tekijälle eikä se ole siirtynyt luovutuksensaajalle (Aalto-Setälä ym. 2016, 219).

Immateriaalioikeuksista voidaan luopua sopimuksella joko kokonaan tai luovuttaa niihin käyttöoikeus eli lisenssi. Tekijänoikeuksista luovuttaessa kokonaan, tekijä luovuttaa teoksen taloudelliset oikeudet. (Pihlajarinne & Alén-Savikko, 2019.) Moraaliset oikeudet tekijä voi luovuttaa tekijänoikeuslain 3.3 §:n mukaan vain, jos kyseessä on rajoitettu teoksen käyttäminen. Sopimuksella, jolla luovutetaan tekijänoikeus toiselle, ei automaattisesti luovuta teoksen muokaus- ja edelleenluovutusosoikeudesta. Näiden luovutuksesta tulee tekijänoikeuslain 28 §:n mukaan sopia erikseen. (TekijäL 28 §.)

4.2.1 Työsopimukset

Mikäli työsuhteessa syntyy teoksia, on suositeltavaa niiden immateriaalioikeuksista sopia työsopimuksessa tai erillisellä sopimuksella. Työnantajan näkökulmasta on hyvä sopia oikeuksien siirtymisestä ainakin siltä varalta, että työntekijä ei ole enää myöhemmin työnantajan palveluksessa (Aalto-Setälä ym. 2016, 223–224).

Työsopimusta sääntelee työsopimuslaki sekä alalla mahdollisesti voimassa oleva yleissitova työehtosopimus. Työsopimus sitoo sekä työnantajaa että työntekijää sellaisena kuin se on tehty. Mikäli työsopimuksen ehtoja työsuhteen aikana tarvitsee muuttaa immateriaalioikeuksien osalta, työnantaja ei voi yksipuolisesti

muuttaa ehtoa vaan asiasta pitää sopia yhdessä työntekijän kanssa. (Parnila & Riihimäki n.d. A2, A6.) Jos esimerkiksi työsopimusta solmittaessa työntekijän immateriaalioikeuksista ei ole sovittu ollenkaan, työnantaja ei voi lisätä työsopimukseen ehtoa yksipuolisesti.

Tyypillisesti työsopimukseen sisällytetään ehto, jolla työntekijä siirtää pysyvästi kaikki työsuhteessa tehtyihin teoksiin tulevat oikeudet työnantajalle ilman erillistä korvausta (Koivumäki & Häkkänen 2018, 353). Niiranen esittelee Keskuskauppa-kamarin, Elinkeinoelämän keskusliiton ja Suomen yrittäjien oppaassa (2011, 9) seuraavan mallisopimuslausekkeen:

”Työsuhteen aikana ja sen johdosta tehtyjen sekä luotujen teosten ja muiden tekijänoikeuslaissa tarkoitettujen suojan kohteiden kaikki taloudelliset oikeudet mukaan lukien muunteluoikeus ja luovutusoikeus toiselle, siirtyvät työnantajalle ja säilyvät tällä työsuhteen päätyttyä ilman eri korvausta.”

Oikeuksista voidaan sopia myös niin, että työnantaja saa työntekijän tekemiin teoksiin käyttöoikeuden, mutta varsinainen immateriaalioikeudellinen omistusoikeus säilyy loppujen lopuksi teoksen tekijällä, jolloin hän voi myös hyödyntää teosta muissa yhteyksissä. (Pihlajarinne ja Alén-Savikko, 2019)

Tavaramerkistä voidaan luopua kokonaan tai vain tiettyjen haettujen palveluiden tai tavaroiden osalta (TmerkkiL 36 § & 37 §).

4.2.2 Lisenssisopimukset

Mikäli immateriaalioikeuksien siirtyminen ei tapahdu työ- tai toimeksiantosuhteessa sopimuksen perusteella, oikeudenhaltija voi luovuttaa oikeutensa yritykselle esimerkiksi myymällä tai siihen voidaan myöntää käyttöoikeus eli lisenssi. Suunnittelijan näkökulmasta pelkän käyttöoikeuden luovutus on usein parempi vaihtoehto, koska silloin hänellä säilyy lopullinen omistusoikeus teokseen (Ade-nius 2017, 22).

Käyttöoikeus ja käyttölupa tarkoittavat, että varsinainen immateriaalioikeudellinen omistusoikeus säilyy haltijalla, mutta toisella on oikeus käyttää mallia tai

merkkiä taloudellisesti (MalliL 26 §; TmerkkiL 42 §). Näin ollen suunnittelija voi hyödyntää teosta esimerkiksi muissa yhteyksissä. Käyttöoikeuden sisältö on aina tapauskohtaista ja tarkemmista ehdoista ja mahdollisista korvauksista osapuolten tulee sopia keskenään (Patentti- ja rekisterihallitus 2019b). Ehtoja, joita on hyvä miettiä ja tarkentaa sopimukseen on:

- käyttöoikeuden laajuus eli mitä työnantaja saa kyseisellä käyttöoikeudella tehdä
- yksinomainen vai ei-yksinomainen oikeus eli onko suunnittelijan mahdollista myöntää oikeus voimassaolon aikana jollekin muulle tai hyödyntää sitä itse
- käyttöoikeuden voimassaoloaika
- käyttöoikeuden mahdollinen hinta (Adenius 2017, 22–23).

Mallioikeuden käyttöoikeutta säännellään mallioikeuslain 4 luvussa ja tavaramerkin lisenssiä tavaramerkkilain 5 luvussa. Mallioikeuslain sekä tavaramerkkilain säännökset koskien lisenssiä, sen edelleen luovutusta ja rekisteröintiä ovat samankaltaisia.

Mallioikeudet ja tavaramerkkioikeudet yleensä on suunnittelijan näkökulmasta järkevintä rekisteröidä hänen itsensä nimiin. Käyttöoikeuden saaneen kannattaa aina pyytää PRH:ta merkitsemään haltijamuutokset rekisteriin, jotta muutos si-
too molempia osapuolia. (Patentti- ja rekisterihallitus 2019b; TmerkkiL 43 §.)
Riita-asioissa haltijaksi katsotaan aina se, joka on viimeksi merkittynä malli- tai tavaramerkkirekisteriin (MalliL 27 §; TmerkkiL 45 §). Mikäli käyttöoikeutta ei merkitä rekisteriin, omistusoikeuden haltija voi antaa käyttöoikeuden myöhemmin jollekin toiselle, joka ei tiennyt aiemmasta käyttöoikeudesta (MalliL 27 §; TmerkkiL 43 §).

5 OPAS SUUNNITTELIJALLE

Tämän toiminnallisen opinnäytetyön tarkoituksena on tuottaa käsityömallien immateriaalioikeuksista opas suunnittelijoille. Immateriaalioikeudet ja niiden sopiminen on Taito Pirkanmaa ry:llä aiheuttanut epäselvyyttä työntekijöiden ja työnantajan keskuudessa. Selkeän perustiedon lisäksi he kaipaavat lisätietoa immateriaalioikeuksista juuri sopimisen ja työsuhteen näkökulmasta. Oppaan tarkoituksena on, että lukijat saavat hyvän yleiskäsityksen omista nykyisistä ja mahdollisista immateriaalioikeuksistaan työsuhteessa ja mitä tulee ottaa huomioon niiden luovutuksesta sopiessa.

Opas on koottu lainopillisella tutkimuksella syntyneen teorian pohjalta painettavaksi opaslehtiseksi niin, että opasta lukevan on helppo tarkistaa immateriaalioikeuksien peruseräaatteet ja tarkistaa omat mahdolliset oikeutensa. Opasta suunnitellessa ja toteutettaessa on erityisen tärkeää ottaa huomioon toimeksiantajan sekä lukijan toiveet ja tarpeet (Vilka & Airaksinen 2003, 38,53). Tässä luvussa tarkastellaan hyvään oppaaseen liittyviä seikkoja ja mitkä valinnat vaikuttivat oppaan syntymiseen.

5.1 Oppaan sisältö

Marketta Renkola määrittelee, että hyvä opas auttaa lukijaa tietämään, tekemään ja oppimaan uutta. Hän kehottaa, että opasta suunnitellessa ensin kannattaa pohtia lukijan tarpeita ja siltä pohjalta miettiä, mitä oppaaseen kirjoittaa. (Renkola 2006, 93.) Toimeksiantajan toiveena oli saada tiivis ja hyvin selkeä opaslehtinen, jota pystyttäisiin käyttämään hyödyksi toiminnassa. Käsityömalleihin liittyvien immateriaalioikeuksien lainsäädäntö sisältää paljon tulkinnanvaraisuuksia ja toimeksiantajan toiveena oli, että tieto saataisiin ytimekkäästi ja selkeästi ilmaistua oppaaseen.

Jotta opas olisi selkeä, sen pitäisi sisältää vain oleelliset asiat johdonmukaisesti esitettynä. Sisältöä miettiessä tulee miettiä, minkälaisia vaikuttamisen keinoja oppaassa halutaan käyttää ja kuinka asiat kerrotaan. Opas voi olla kirjoitettu ikään

kuin tarinan muodossa, elävöittäen tekstiä tai numeroin kerrottu. Hyviin faktoihin vetoaminen ja esimerkkien kertominen oppaassa on kuitenkin useimmiten vakuuttavimmat muodot. (Renkola 2006, 102–106.)

Tekstisisältö oppaaseen tulee suoraan opinnäytetyön teoriaosuudesta, joten se sisältää paljon viittauksia lakiin ja oikeuskirjallisuuteen. Jotta tieto olisi helpompi asiaan tutustumattomankin ymmärtää, koen, että oppaanärkevin vaikuttamisen keino on nimenomaan faktoihin vetoaminen esimerkkien kautta. Koen, että hauska tai viihdyttävä tarina ei tällaisessa tuotoksessa tuottaisi oikeanlaista käytettävyyttä.

Renkola (2006, 104) mainitsee faktojen kertomisesta kuitenkin vielä, ettei niitä tulisi vain luetteloida oppaaseen. Faktat tulisi kertoa oppaassa konkreettisesti. (Renkola 2006, 104.) Tarkoitukseni onkin oppaassani käyttää hyödyksi konkreettisia esimerkkejä, joiden avulla tuoda faktat asiasta esiin ja havainnollistaa oppaassa esimerkkien kautta niin, että tilannetta kuvataan ikään kuin kahdesta näkökulmasta esimerkiksi mikä asia voi olla tekijänoikeuden alainen teos ja mikä ei voi olla.

5.2 Oppaan ulkoasu

Vilka & Airaksinen määrittelevät, että hyvä opaslehtinen on rakenteeltaan visuaalisesti houkutteleva, johdonmukainen, informatiivinen, kiinnostava ja kohdistettu selkeästi kohdeyleisölle. Opasta tehdessä pitäisi valita muoto sen mukaan, että se palvelee kohderyhmää parhaiten (Vilka & Airaksinen 2003, 51).

Oppaan ulkoasun ja rakenteen suunnittelussa lähdin liikkeelle toimeksiantajan toiveista. Oppaaksi toivottiin toimeksiantajan puolelta suht pientä eli noin A5-koista ja lyhyttä painettua opaslehteä. Oppaasta ei toimeksiantajan puolelta haluttu pitkää lineaarista raporttimuotoista tekstiä sisältävää vaan selkeä ja tiivis opaslehtinen, josta tieto on helposti haettavissa.

Koko asetti oppaalle kriteerit tiedon määrälle, lauserakenteille sekä typografian koolle. Koska oppaaseen olisi tulossa suhteellisen paljon asiaa, fontin koko ei

voisi olla liian suuri ja asetelussa pitäisi miettiä, kuinka kaikki olennainen tieto saadaan järkevästi sillä tavalla, että tieto on ymmärrettävää muttei sivu ole vain täynnä pientä tekstiä. Lauserakenteet pyrin pitämään selkeinä ja melko lyhyinä.

Oppaan visuaalisuudessa tulee ottaa huomioon myös käytettävä värimaailma, erilaiset kuvat, kuviot, taulukot ja muut elementit. Värien käytöllä voidaan vaikuttaa oppaan esteettisyyteen sekä tunnelmaan, jota opas lukijalle herättää (Karhu ym. 2005, 290). Värimaailmaa vaihtelin paljon opasta tehdessä mutta päädyin vaaleaan taustaan ja mustaan päätekstiväriin niiden selkeyden vuoksi. Korostusväriksi otsikoihin ja tehosteisiin valitsin keltaisen. Se erottuu vaaleasta tausta ja piristää oppaan ulkonäköä muttei hyökkää kuitenkaan liikaa. Lisäksi oppaassa tärkeät käsitteet ovat sijoitettu tummiin laatikoihin, joissa on vaalea teksti. Näiden tarkoituksena on tuoda kontrastia ja herättää lukija laatikon kohdalla.

5.3 Oppaan käytettävyys

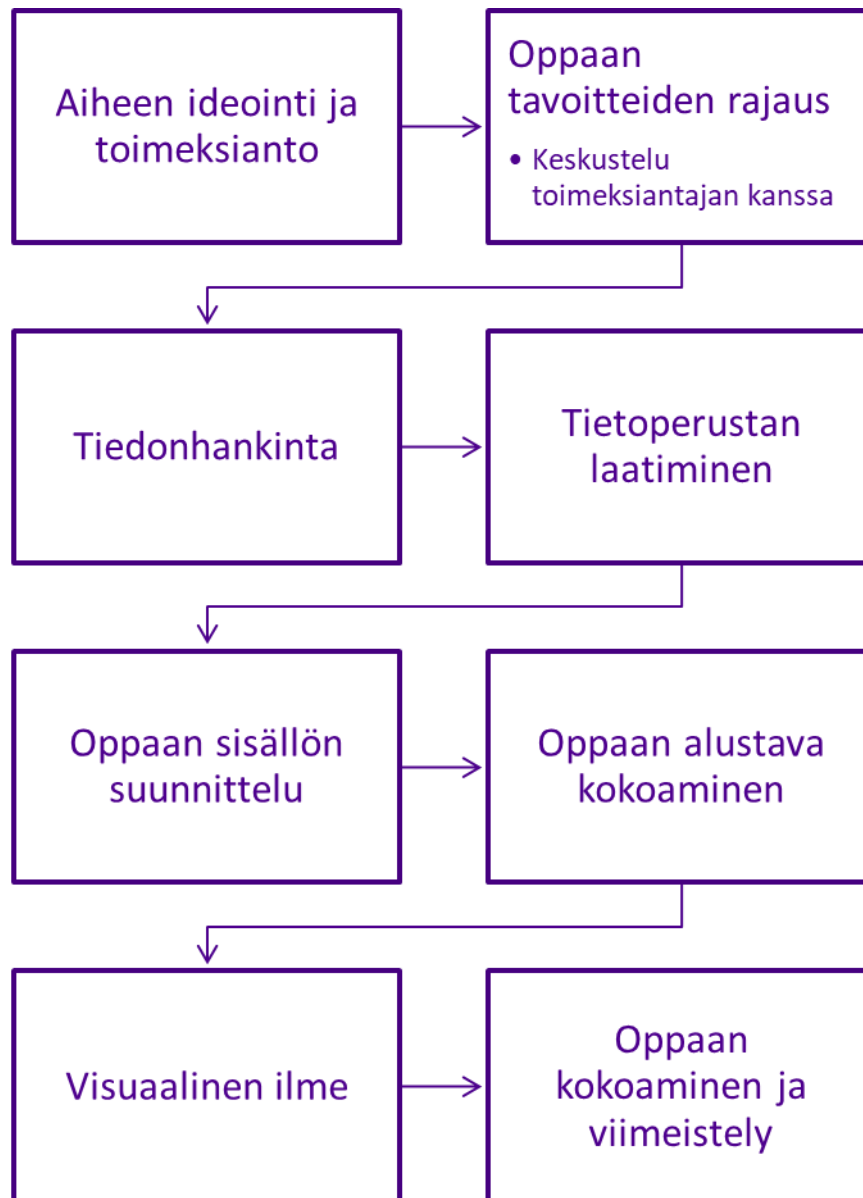
Sisällön ja ulkonäön lisäksi opinnäytetyön tuotosta tehdessä on huomioitava sen käytettävyys eli kohderyhmän tarpeisiin vastaaminen toteutusmuodon osalta (Vilkkä & Airaksinen 2003, 53). Opinnäytetyön toteutusmuoto voisi painetun oppaan lisäksi olla sähköinen opas, oppimateriaali, portfolion tai kansion kokoaminen tai muu vastaava.

Tämän opinnäytetyön tuotoksen toteutusmuodoksi valikoitui heti alusta lähtien opas ja siitä yhdessä toimeksiantajan kanssa päätettiin tehdä ainakin painettuna versiona luettava. Painettua opasta olisi helppo jakaa kaikille sitä tarvitseville ja sitä on helppo selaila aina tarpeen tullen. Tuotos kuitenkin palautetaan toimeksiantajalle sellaisessa muodossa (pdf), että sitä on mahdollista lukea myös sähköisesti.

Valitsin oppaan toteuttamiseen Canva-ohjelman, koska sen käytöstä minulla oli aiempaa kokemusta ja koin sen soveltuvan juuri sopivasti tällaisen oppaasta tekemiseen. Canva-ohjelmalla oppaasta saa myös visuaalisesti miellyttävän, selkeän ja suoraan painettavaan muotoon tehtävän.

6 OPINNÄYTETYÖPROSESSI

Opinnäytetyöprosessini jakautui kahteen osaan; raportointiosuuden kirjoittamiseen, joka sisälsi laajan tietoperustan sekä tuotoksen eli oppaan tekemiseen. Opinnäytetyöprosessin etenemisestä pystyy erottamaan eri työvaiheita (kuvio 1), vaikka loppujen lopuksi raportointiosuus ja opas syntyivät käsikädessä.

KUVIO 1. Opinnäytetyöprosessin eteneminen

6.1 Kirjoitusprosessi

Oma strategiani kirjoitusprosessissa mukaili pitkälti tiedon muokkauksen strategiaa, joka esitettiin Lonka ym. kirjassa (2006, 10) sekä Vilkan ja Airaksisen (2003, 67) esittämää kirjoittamisen pyörivää prosessia. Kirjoittaminen oli itselleni ongelmanratkaisua ja pyrin asettelemaan kirjoittamiselle alusta asti selkeät tavoitteet. Aluksi etsiessäni tietoa tietoperustan aiheista, kirjoitin tekstiä sinne tänne hyvin luonnostyyppisesti. Kun tietoa oli kerääntynyt, aloin ajan kanssa pikkuhiljaa käymään kappale kappaleelta tekstiä kriittisemmin läpi muutamaan otteeseen. Lopujen lopuksi teksti tiivistyi, selkeytyi ja ymmärsin uusia näkökulmia sekä osasin jäsenellä tekstiä paremmin. Haastavaa tässä strategiassa itselleni ainakin oli irti päästäminen. Kun tekstiä alkoi hiomaan, sitä olisi hionut loputtomasti.

Kun olin saanut kerättyä tietoa tietoperustaan, aloin samalla hahmottelemaan jonkin verran oppaaseen tulevaa tietoa. Tässä vaiheessa en miettinyt vielä oppaan viestinnällisiä keinoja, äänensävyä tai ulkoasua. Pyrin vain kokoamaan valmiiksi tärkeiksi kokemiani asioita.

Aloitin opinnäytetyöprosessin alussa käyttämään kirjoittamisen, valintojen tekemisen ja tiedonhankinnan tukena myös Vilkan ja Airaksisen (2003, 19) esittämää opinnäytetyöpäiväkirjaa. Sen tarkoituksena oli toimia muistina opinnäytetyöprosessin etenemisestä ja sen aikana tehdyistä valinnoista (Vilka & Airaksinen 2003, 19–20). Pyrin kirjoittamaan päiväkirjaan vapaasti ajatuksiani ja tuntemuksiani, joita syntyi prosessin eri vaiheissa. Päiväkirjan kirjoittaminen auttoi selkiyttämään omia ajatuksia, jäsentelemään niitä sekä poisti välillä niin sanotun ”kirjoittajan blokin”.

6.2 Oppaan kokoaminen

Oppaan tarvetta kartoitin keskustelemalla toimeksiantajani kanssa. Sain toimeksiantajalta raamit oppaan sisällölle sekä oppaan käyttötarkoituksen. Oppaan lukijoina tulevat Taito Pirkanmaa ry:n henkilöstö, joita ovat muun muassa käsityömallien suunnittelijat. Tein oppaan tulevista käyttäjistä oletuksen, että he tietävät

mitä käsityöt ja käsityömallit tarkoittavat, joten en lähtenyt niitä erikseen oppaassa kuvaamaan. Immateriaalioikeuksiin liittyvien asioiden osaamisen osalta en saanut lukijoista selkeää kuvaa opasta rakentaessani, joten immateriaalioikeuksiin liittyvät asiat pyrin kertomaan hyvin selkeästi.

Etenin oppaan kokoamisessa loppupeleissä niin, että loin oppaasta ensin omien taustatietojeni sekä opinnäytetyön tietoperustan perusteella luonnosversion, jonka lähetin toimeksiantajan hyväksyttäväksi. Toimeksiantajan palautteen jälkeen tarkensin ja lisäsin oppaaseen muutaman asian sekä hioin hieman ulkoasua selkeämmäksi.

7 POHDINTA

Opinnäytetyön tavoitteena oli kehittää ja tukea Taito Pirkanmaa ry:n henkilöstön osaamista käsityömallien ja -ohjeisiin liittyvissä immateriaalioikeudellisissa kysymyksissä. Lisäksi tavoitteena oli lisätä henkilöstön tietoa immateriaalioikeuksien syntymisestä sekä sopimisesta työsuhteessa. Opinnäytetyön tarkoituksena oli tuottaa Taito Pirkanmaa ry:lle opas käsityömallien suunnittelijoiden immateriaalioikeuksista. Oppaasta haluttiin selkeä, tiivis ja visuaalisesti sekä sisällöllisesti helppo luettava ja ymmärrettävä. Opinnäytetyön tavoitteisiin päästiin ja tuotoksena syntynyt opas vastasi toimeksiantajan tarpeisiin. Oppaan sekä opinnäytetyöraportin tietoperustaa apuna käyttäen, toimeksiantaja pystyy lisäämään henkilöstön tietoa aiheesta ja etsimään nopeasti vastauksia aiheesta syntyviin kysymyksiin.

Aiheeseen rajattiin immateriaalioikeuksien suojamuodoista tekijänoikeus, mallioikeus ja tavaramerkki, koska ne sisälsivät eniten yhtymäkohtia käsityömalleihin ja ovat immateriaalioikeuksista monelle tutuimmat. Tutkimusta suunnitellessani tustuin myös muihin immateriaalioikeuksiin mutta juuri mikään muu immateriaalioikeuksien suojamuoto ei suojaisi käsityömalleja. Käsityöt rajautuivat käsittämään vain tekstiilikäsitöitä, koska suurin osa Taito Pirkanmaa ry:n ohjeista ja malleista liittyivät niihin ja koin niiden olevan relevantteja suunnittelijoiden näkökulmasta. Sopiminen puolestaan rajautui käsittämään vain työsuhteessa syntyviä immateriaalioikeuksia, jotta paketti pysyi tiiviinä kokonaisuutena.

Opinnäytetyön tekeminen oli haastavampi prosessi kuin osasin odottaa. Kun tietoa aiheesta alkoi etsimään, sitä löytyi todella paljon enemmän kuin ajattelin ja relevantin sekä luotettavan tiedon erottaminen kaikesta oli haastavaa. Halusin hyödyntää työssäni oikeuskäytäntöjen soveltamista aiheeseen, mutta loppujen lopuksi sopivia oikeustapauksia ei löytynytäkään niin paljon kuin ajattelin. Koen kuitenkin, että yhdistelemällä lainsäädäntöä, sopivaa kirjallisuutta, erilaisia artikkeleita aiheista ja muutamia oikeustapauksia sekä tekijänoikeusneuvoston lausuntoja, sain luotua aiheesta selkeän sekä luotettavan kokonaisuuden. Tiedon luotettavuuden varmistin tarkistamalla tiedot monesta eri lähteestä.

Opinnäytetyötä aloittaessa itselläni oli jonkin verran tietoa käsityömalleihin liittyvistä tekijänoikeuksista ja niiden rajoituksista. Kuitenkaan muihin immateriaalioikeuksien suojiin en ollut juurikaan tutustunut. Tietoperustaa kirjoittaessa opin todella paljon uusia asioita immateriaalioikeuksiin liittyen, erityisesti työsuhteessa syntyviin oikeuksiin. Aloin ymmärtämään paljon enemmän yritysten aineettomien oikeuksien suojaamisen strategioista ja sen tärkeydestä. Koska käsityöt ovat iso osa elämästäni, muuttui ajatusmaailma myös niitä ja erilaisia käsityömalleja kohtaan.

Ensinnäkin ymmärsin, ettei tekijänoikeuden syntyminen ole täysin itsestään selvää kaikkien käsitöiden kohdalla vaan teoskynnyksen ylittyminen on todella tapauskohtaista. Tietoa etsiessäni huomasin myös, että melko vähän Suomessa loppujen lopuksi suojataan käsityön tuotteita muilla immateriaalioikeuksilla. Vaikka netissä on melko paljon tietoa ja keskusteluja liittyen käsitöiden tekijänoikeuksiin, huomioni siitä, että käsityöharrastajien tietotaito immateriaalioikeuksista ja arvostus käsityömallien suunnittelijoiden oikeuksiin on hyvin pientä, vahvistui myös opinnäytetyöprosessini aikana.

Toiseksi huomasin, ettei etenkään tekijänoikeuksien syntyminen työsuhteessa ilman sopimista ole täysin ristiriidatonta. Koska asiasta ei ole muiden kuin keksintöjen osalta säädetty laissa tai selkeää tulkintaa oikeuskäytännössä, asiasta on eri tahojen osalta erilaisia käsityksiä. Myös tässä asiassa pätee tapauskohtainen tulkinta, mikä hankaloitti tiedon kokoamisen tiiviisti oppaaseen.

Suunnitelmana oli, että opinnäytetyö ja tuotos saataisiin valmiiksi kevään tai kesän 2021 aikana. Muutamasta prosessin aikana tapahtuneesta hidastuksesta huolimatta opinnäytetyö syntyi aikataulun mukaisesti. Olin varannut opinnäytetyön tekemiseen runsaasti aikaa ja aikatauluttanut prosessin tarpeeksi väljästi, joten aikataulussa pysyminen oli helppoa eivätkä pienet vastoinkäymiset tuoneet painetta työn syntymiselle.

Toteutin opinnäytetyön oppaan rajaamalla aiheen koskettamaan suunnittelijan immateriaalioikeuksia lähinnä työsuhteessa. Käsityömalleja suunnitellaan myös työsuhteiden ulkopuolella erilaisilla kokoonpanoilla, joten aiheesta riittää paljon muutakin tutkittavaa. Jatkotutkimusaiheena voisi olla esimerkiksi käsityömallien

immateriaalioikeuksista sopiminen muissa kuin työsuhteissa. Koin myös ennen oman aiheeni rajausta, että myös käsityöharrastajille suunnatulla oppaalla olisi varmasti tarvetta.

LÄHTEET

Aalto-Setälä, M., Sundman, C., Tuominen, M. & Uhlbäck, A. 2016. IPR käytännönläheisesti. Helsinki: Helsingin seudun kauppakamari.

Adenius, I. 2017. Ornamo. Muotoilijan yhteistyösopimusopas. Taideteollisuus-
taiteen Liitto Ornamo ry.

Designview. 2021. Design D088220-0001. Rekisteröity malli. Luettu 26.2.2021.
<https://www.tmdn.org/tmdsview-web/welcome#/tmview/book-mark?s=qt408fcg32qvddfpp899qm9uk>

Euipo's database, 2021. eSearch plus. Marimekko Oyj. Haettu 12.2.2021.
<https://euipo.europa.eu/eSearch/#details/owners/14401>

Haarmann, P.-L. & Mansala, M.-L. 2012. Immateriaalioikeuden perusteet. Helsinki: Talentum.

Haarmann, P.-L. 2014 Immateriaalioikeus. 5. uud. p. Helsinki: Talentum.

Harenko, K. Niiranen, V., Tarkela, P. 2017 Tekijänoikeus. 2. uudistettu painos. Helsinki: Talentum Pro.

HE 181/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi tekijänoikeuslain muuttamisesta.

HE 201/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle tavaramerkkilaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi sekä tavaramerkkioikeudesta tehdyn Singaporen sopimuksen hyväksymiseksi ja voimaansaattamiseksi.

HE 225/2008 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle teollismallien kansainvälistä rekisteröintiä koskevaan Haagin sopimukseen liittyvän Geneven asiakirjan hyväksymisestä ja laiksi sen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta sekä laiksi mallioikeuslain muuttamisesta.

HE 28/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi tekijänoikeuslain ja rikoslain 49 luvun muuttamisesta.

HE 287/1994 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi tekijänoikeuslain muuttamisesta ja oikeudesta valokuvaan annetun lain kumoamisesta.

HE 6/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi mallioikeuslain muuttamisesta

Husa, J., Mutanen, A. & Pohjolainen, T. 2005. Kirjoitetaan juridiikkaa. Ohjeita oikeustieteellisten kirjallisten töiden laatijoille. Helsinki: Talentum.

Härkönen, H. 2013. Muotioikeus. Fashion law'n synty, ydin ja ongelmat. Oikeustieteiden tiedekunta. Lapin yliopisto. Maisteritutkielma.

Härkönen, H. 2018. The new era of home-made fake fashion: the phenomenon of home-sewn copies and the possibilities for fashion houses to take advantage. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*. Vol. 13, No. 11. 860–866. Vaatii käyttöoikeuden. <https://doi-org.libproxy.tuni.fi/10.1093/jiplp/jpy117>

Karhu, M., Salo-Lee, L., Sipilä, J., Selänne, M., Söderlund, L., Uimonen, T. & Yli-Kokko, P. 2008. Asiantuntija viestii: ajatuksesta vaikutukseen. Helsinki: In-foviestintä Oy.

Keinänen, A. & Väättänen, U. 2016. Empiirinen oikeustutkimus – Mitä ja milloin? Teoksessa Miettinen, T. (toim.) Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Joensuu: Edita Publishing Oy. Luettu 29.11.2020. Vaatii käyttöoikeuden. <https://www-edilex-fi.libproxy.tuni.fi/kirjat/16170.pdf>

KHO 2012:64

KKO 1971:II:4

KKO 1975:II:25

Koivumäki, E. & Häkkänen, P. 2018. Markkinointijuridiikka 2018. Helsinki: Kaup-pakamari.

Lammi, M. 2012. Työsopimus sitoumuksena tekijänoikeuden siirtymisestä. Pro gradu – tutkielma. Tampereen yliopisto. Yritysjuridiikka.

Lonka, I., Lonka, K., Karvonen, P. & Leino, P. 2006. Taitava kirjoittaja. Opiskeli-jan opas. 6. muuttamaton painos. Helsinki: Yliopistopaino.

Maailman kauppajärjestön perustamissopimus, liite 1 C: Sopimus teollis- ja teki-jänoikeuksien kauppaan liittyvistä näkökohdista (TRIPS-sopimus). SopS 5/1995.

Mansala, M-L. 2007. Pienyrityksen immateriaalioikeuksien suojaamisstrategia. Defensor Legis N:o 4/2007.

Marimekko. n.d. Marimekon kangasopas. Luettu 12.2.2021. https://www.marimekko.com/fi_fi/kankaat/kangasopas

NAs (EY) N:o 6/2002 yhteisömallista 12.12.2001

Niiranen, V. 2011. Yrityksen tekijänoikeusopas: Käytännön tietoa oikeuksien suojaamisesta. Helsinki: Elinkeinoelämän keskusliitto., Keskuskauppakamari., Suomen yrittäjät.

Oikeusministeriön Mietintöjä ja lausuntoja 28/2010. Teollis- ja tekijänoikeusasi-oiden keskittäminen markkinaoikeuteen.

Opetus- ja kulttuuriministeriö n.d.a. Tekijänoikeuden lainsäädäntö ja sopimukset. Luettu 2.2.2021. <https://minedu.fi/tekijanoikeus/lainsaadanto>

Opetus- ja kulttuuriministeriö n.d.b. Tekijänoikeusjärjestöt. Luettu 2.2.2021.
<https://minedu.fi/tekijanoikeusjarjestot>

Opetus- ja kulttuuriministeriö n.d.c. Kansainväliset sopimukset. Luettu 8.2.2021.
<https://minedu.fi/kansainvaliset-sopimukset>

Parnila, K. & Riihimäki, R. Työsuhdeasiat. A. Työsopimuksen tekeminen ja muuttaminen. Jatkuvatäydenteinen. Helsingin seudun kauppakamari. Luettu 31.3.2021. Vaatii käyttöoikeuden. <https://kauppakamaritieto-fi.libproxy.tuni.fi/tie-topalvelut/teos/tyosuhdeasiat>

Patentti- ja rekisterihallitus 2019b. Mallioikeuden käyttö lupa eli lisenssi. Päivitetty 19.7.2019. Luettu 23.2.2021. https://www.prh.fi/fi/mallioikeudet/haltijalle/rekisteritietojen_muuttaminen/kayttolupa.html

Patentti- ja rekisterihallitus 2020a. Yleistä tavaramerkeistä. Päivitetty 11.12.2020. Luettu 15.2.2021. https://www.prh.fi/fi/tavaramerkit/yleista_tavaramerkeista.html

Patentti- ja rekisterihallitus 2020b. Yksinoikeuden rajat. Päivitetty 11.12.2021. Luettu 15.2.2021. https://www.prh.fi/fi/tavaramerkit/yleista_tavaramerkeista/yksinoikeuden_rajat.html

Patentti- ja rekisterihallitus. 2011. Päätös koskien mallioikeusmääräyksiä. Patentti- ja rekisterihallituksen määräyskokoelma. Julkaistu 1.11.2011. Luettu 2.2.2021.

Patentti- ja rekisterihallitus. 2019. Mikä on mallioikeus? Päivitetty 19.7.2019. Luettu 2.2.2021. https://www.prh.fi/fi/mallioikeudet/hakijalle/mika_on_mallioikeus.html

Patentti- ja rekisterihallitus. n.d. Tietoa PRH:sta. Luettu 2.2.2021.
https://www.prh.fi/fi/tietoa_prhsta.html

Pihlajarinne, T & Alén-Savikko, A. 2019. Yritysoikeus. Immateriaalioikeudet. Helsinki: Alma Talent. Päivitetty 31.12.2019. Luettu 18.2.2021. Vaatii käyttöoikeuden. [https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.libproxy.tuni.fi/teos/BAXBXAT-JGGDC#kohta:V\(\(20\)IMMATERIAALIOIKEUDET:\(5.\(\(20\)Mallioikeus/piste:tAFV](https://verkkokirjahylly-almatalent-fi.libproxy.tuni.fi/teos/BAXBXAT-JGGDC#kohta:V((20)IMMATERIAALIOIKEUDET:(5.((20)Mallioikeus/piste:tAFV)

Renkola, M. 2006. Hyvä opas. Teoksessa Jussila, R., Ojanen, E. ja Tuominen, T., 2006. Tieto kirjaksi. 1. painos. Helsinki: Kansanvalistusseura, 92–107.

Rönkkö, M-L. 2011. Käsityön monet merkitykset. Opettajankoulutuksen opiskelijoiden käsityölle antamat merkitykset ja niiden huomioon ottaminen käsityön opetuksessa. Väitöskirjatutkielma. Turun yliopisto.

Salonen, K. 2013. Näkökulmia tutkimukselliseen ja toiminnalliseen opinnäytetyöhön. Opas opiskelijoille, opettajille ja TKI-henkilöstölle. Turku: Turun ammattikorkeakoulu

Suomen Tekstiili & Muoti ry. 2017. Näin suojaat tuotteesi ja hyödynnät luovan työn tulokset: Mitä jokaisen yrityksen on tiedettävä IPR-oikeuksistaan. Helsinki.

Luettu 26.3.2021. https://stjm.s3.eu-west-1.amazonaws.com/uploads/20170503104918/STJM_IPR_julkaisu2017_verkko.pdf

Taitoliitto. 2018. Käsitöiden harrastaminen Suomessa 2018. Luettu 9.2.2021. https://www.taito.fi/wp-content/uploads/sites/5/2018/11/K%C3%A4sit%C3%B6iden-harrastaminen-Suomessa-kyselyyhteenveto_taitofi.pdf

Tavaramerkkitietopalvelu. 2021. TM Haku. Luettu 26.2.2021. <https://tavaramerkkitietopalvelu.prh.fi/fi/trademark/T201650203/266362/>

Tekijänoikeuslain 3.luvun muutostarpeiden kartoittaminen. 2010. Tekijänoikeustoimikunnan mietintö. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2010:9. Opetusministeriö.

TN 1995:08

TN 2003:04

TN 2009:1

TN 2009:13

TN 2009:18

TN 2018:11

TN 2018:3

Toikkanen, T. & Oksanen, V. 2011. Opettajan tekijänoikeusopas. Helsinki: Finn Lectura.

Valtiosopimus 2010:17. Tasavallan presidentin asetus WIPO:n tekijänoikeussopimuksen voimaansaattamisesta sekä sopimuksen lainsäädännön alaan kuuluvien määräysten voimaansaattamisesta annetun lain voimaantulosta.

Vilka, H. & Airaksinen, T. 2003. Toiminnallinen opinnäytetyö. Helsinki: Tammi.

Wipo. 2003. Marketing Crafts and Visual Arts: The Role of Intellectual Property. A practical guide. Geneva: ITC/WIPO.

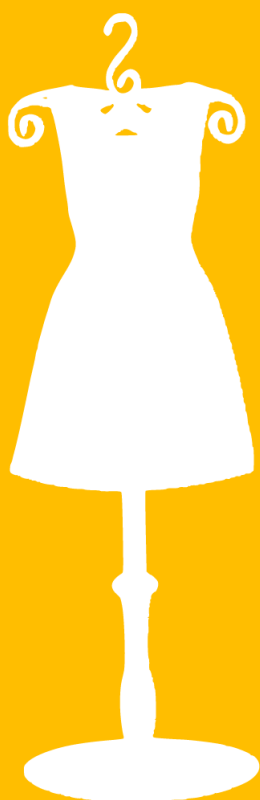
Wipo. 2016. Intellectual Property and Traditional Handicrafts. Background Brief No.5. Geneva: WIPO.

LIITTEET

Liite 1. Käsityömallien immateriaalioikeudet – Opas suunnittelijoille

KÄSITYÖMALLIEN IMMATERIAALIOIKEUDET

Tekijänoikeus • Mallioikeus • Tavaramerkki

Opas
suunnittelijan
oikeuksista

Peppi Mäkelä
Kevät 2021

SISÄLLYSLUETTELO

02

Yleistä tekijänoikeuksista

03

Tekijänoikeus

04

Mallioikeus

05

Tavaramerkki

06

Oikeudet työsuhteessa

07

Oikeuksista sopiminen

YLEISTÄ IMMATERIAALIOIKEUKSISTA

Immateriaalioikeudet ovat aineetonta omaisuutta suojaavia oikeuksia esimerkiksi tekijänoikeus, tavaramerkki ja mallisuoja.

Aineettomalla omaisuudella tarkoitetaan esimerkiksi kekseliäisyyttä, osaamista, tietotaitoa ja luovuutta. Aineeton omaisuus tulee osoittaa dokumentoidussa muodossa, jotta se pystytään suojaamaan esimerkiksi kirjallisessa tai kuvallisessa muodossa.

Immateriaalioikeuksia voidaan jaotella esimerkiksi niiden syntymisen perusteella seuraavalla tavalla:

Immateriaalioikeudet antavat aineettoman omaisuuden haltijalle oikeuden päättää sen käytöstä eli yksinoikeuden sekä oikeuden kieltää muita käyttämästä sitä kaupallisesti eli kielto-oikeuden.

Käsityömallin suunnittelijalla ei ole kuitenkaan oikeutta:

- estää teoksesta valmistettavia kappaleita yksityiseen käyttöön
- määrätä teoskappaleen leviämisestä edelleen sen julkaisun jälkeen (esimerkiksi paperilla olevan käsityöohjeen antamisesta eteenpäin)

Kaikki uudet teokset ja keksinnöt on mahdollista suojata immateriaalioikeuksilla.

Samaa teosta voidaan suojata yhtä aikaa useammalla immateriaalioikeudella.

TEKIJÄNOIKEUS

Kirjallisten ja taiteellisten teoksien ilmaisuja suojaava oikeus.

Suojaa voi saada esimerkiksi:

- maalaus, veistos
- kirjat
- lehtiartikkeli
- omaperäinen käsityö tai sen ohje
- käsitöiden kuosit, pintamuodot, kuviot

Suojaa ei voi saada:

- ideat ja menetelmät
- tavanomainen käsityö tai käsityöohje
- tavanomainen työohje
- useimmat kaaviot ja selittävät piirustukset

Tekijänoikeus syntyy tekijälle

automaattisesti teoksen synnyttyä, kun se ylittää teoskynnyn (Tekijänoikeuslaki)

Teoskynnys

Raja, jonka ylittyminen edellyttää, että teos on:

- itsenäinen (tehty jäljittelemättä toisen teosta)
- omaperäinen (teos ei ole kopio toisen teoksesta)

Yleensä mitä hyödyllisempi esine on, sitä vaikeampi sen ylittää teoskynnys, koska käyttötarkoitus sanelee muodon.

Jokaista teosta on arvioitava erikseen sen omaperäisyyden osalta.

KÄSITYÖMALLIT

Ideat ja menetelmät eivät saa suojaa, joten käsityömalli suunnitelmansa tai yksinkertaisena ohjeena ei yksinään ole teos, mutta esimerkiksi ohjeen mukaan tehtävä tuote voi ylittää omaperäisenä teoskynnyn ja olla teos.

Käsityötuote, esimerkiksi paita, ei itsessään todennäköisesti ylitä teoskynnystä, mutta paitaan luotu kuosi tai kuvio voi muodostaa taiteellisen teoksen. Esimerkiksi kirjoneulekuvio villapaidassa.

Käsityömallin suunnittelijalla on tekijänoikeuden taloudelliset ja moraaliset yksinoikeudet teokseensa.

A) Taloudelliset oikeudet

- oikeus valmistaa teoksesta kappaleita
 - oikeus saattaa teos yleisön saataviin
- Taloudelliset oikeudet voidaan luovuttaa kokonaan tai osittain.

B) Moraaliset oikeudet

- tekijän nimi on ilmoitettava hyvän tavan mukaisesti, jos teosta kopioidaan tai esitetään julkisesti
- teosta ei saa muokata tai esittää julkisesti tekijän taiteellista arvoa loukkaavalla tavalla
- Moraalisia oikeuksia ei voida luovuttaa kokonaan pois

MALLIOIKEUS

Käsityönä tai teollisesti valmistetun tuotteen ulkomuodon tai ulkomuodon osan suojauskeino. Yksinoikeus ulkomuotoon eli malliin saadaan rekisteröimällä malli joko Suomessa Patentti- ja rekisterihallitukselle tai kansainvälisesti.

Mallioikeuden suojaama tuote voi olla mikä tahansa konkreettinen käyttö- tai koriste-esine tai sen osa.

Tuotteen ulkomuodossa suojattava malli voi olla esimerkiksi:

- graafinen symboli tai kuvio
- logo
- kirjasintyyppi
- pintarakenne
- ulkomuodon linjat

Mallioikeudella suojattava malli ei voi olla:

- pelkkä sana tai tavanomaiset kuvat
- tuotteen käyttötarkoituksen määrittelemää muotoa
- sekoitettavissa toiseen malliin, tavaramerkkiin tai virallisiin tunnuksiin
- pelkkä käsityömallin suunnitelma tai ohjeselostus

Mallioikeuden edellytyksenä on, että malli on:

- uusi (täysin samanlainen malli ei ole tullut aiemmin julkiseksi/tunnetuksi)
- yksilöllinen (mallin tulee olla erottuva jo rekisteröidyistä malleista)
- toisinnettavissa samanlaisena uudelleen

Mallioikeuden haltijalla on yksinoikeus päättää mallin käyttämisestä:

- mallin mukaisen tai mallin sisältämän tuotteen valmistaminen kaupallisesti
- mallin tarjoaminen ja saattaminen markkinoille
- mallin maahantuonti, maastavienti tai varastointi näihin tarkoituksiin

KÄSITYÖMALLIT

Koska mallioikeudella suojattava tuote tulee olla konkreettinen esine, ei mallioikeudella voida suojata käsityömallin pelkkää suunnitelmaa, ohjetta tai menetelmää

Käsityömalleissa mallioikeudella voidaan suojata käsityön kuviointia, tietyn osan muotoilua sekä erilaisia koristeluita, esimerkiksi eri väreillä tehtyjä kuvioita ja kuoseja, ompelukuvioita, pintoja ja pitsikuviointeja.

TAVARAMERKKIOIKEUS

Erityistä tavaroita ja palveluita erottavaa tunnusmerkkiä eli tavaramerkkiä suojaava oikeus. Yksinoikeuden tavaramerkkiin saa vakiinnuttamalla sen tai rekisteröimällä.

Tavaramerkkilain mukainen rekisterikelpoinen tavaramerkki voi olla:

- sana, kirjain, numero
- kuvio, kuosi
- tavaran muoto

Tavaramerkki ei voi olla

- Sama kuin jo rekisteröity merkki
- Sekoitettavissa toiseen merkkiin

Tavaramerkkioikeuden haltijalla on yksinoikeus merkin käyttöön ja oikeus kieltää muita käyttämästä merkkiä

- elinkeinotoiminnassa
- sopimattomassa vertailemassa mainonnassa
- tavamerkin loukkausta valmistelemissa toimenpiteissä

KÄSITYÖMALLIT

Käsityömallia tai siitä tehtyä ohjetta ei pysty tavaramerkillä itsessään suojaamaan.

Tavaramerkillä voidaan kuitenkin suojata esimerkiksi käsityömallille kehitetty nimi, jotta se voidaan erottaa muista.

Tekstiilisuunnittelussa puolestaan tavaramerkillä voidaan suojata tekstiiliin luotuja omaperäisiä kuvioita ja kuoseja.

Uusia käsityömalleja suunnitellessa tulee tarkistaa, ettei käytä työssään kenenkään toisen tavaramerkkiä ilman lupaa

Tavaramerkille tulee rekisteröintivaiheessa määritellä tuotteet ja palvelut, joita varten tavaramerkki rekisteröidään. Merkin yksinoikeus ulottuu vain niihin tavaroihin ja palveluihin, joihin se on vakiinnutettu tai rekisteröity.

OIKEUDET TYÖSUHTEESSA

TEKIJÄNOIKEUS

- Syntyy aina sille henkilölle, joka on tehnyt teoksen.
- Taloudelliset oikeudet voidaan luovuttaa kokonaan tai osittain työnantajalle sopimalla.
- Työnantajalle muodostuu ilman erityistä sopimista työaikana tehtyihin teoksiin ns. kertakäyttöoikeus eli oikeus käyttää teosta toiminnassaan normaalin toiminnan edellyttämässä laajuudessa mutta varsinainen tekijänoikeus säilyy tekijällä.

MALLIOIKEUS

- Mallioikeus syntyy sille, ketä mallin rekisteröivälle osapuolelle
- Työnantajan on rekisteröitäessä ilmoitettava kuitenkin mallin luoja ja osoittaa, että luoja on siirtänyt oikeutensa

TAVARAMERKKI

- Rekisteröitäessä tavaramerkkioikeus syntyy rekisteröijälle.
- Mikäli tavaramerkkiä koskettaa myös tekijänoikeus, merkin rekisteröijällä tulee olla tekijänoikeudet

Työnantajan oikeudet käyttää immateriaalioikeuksia sisältäviä teoksia toiminnassaan riippuu työnantajan toimialasta, teoksen tyypistä ja voimassa olevista sopimuksista

- Muoti- ja tekstiilialalla työehtosopimuksessa oikeuksista ei ole erikseen sovittu

**IMMATERIAALIOIKEUKSIEN KÄYTÖSTÄ
JA LUOVUTUKSESTA ON PARASTA
SOPIA TAPAUSKOHTAISESTI
ESIMERKIKSI TYÖSOPIMUKSESSA!**

OIKEUKSISTA SOPIMINEN

KÄYTTÖOIKEUS

Oikeus käyttää teosta, mallia tai merkkiä taloudellisesti mutta varsinainen yksinoikeus säilyy suunnittelijalla

IMMATERIAALIOIKEUDEN YKSINOIKEUS

Oikeus päättää teoksen, mallin tai merkin käytöstä, kappaleiden valmistamisesta, muokkauksesta, edelleenluovutuksesta, jne.

Immateriaalioikeuksista työsuhteessa voidaan sopia osapuolten välillä keskenään, kollektiivisesti liittojen ja työnantajien edustajien kesken tai paikallisesti työpaikalla.

Työsuhteen osapuolet ovat kuitenkin täysin vapaita sopimaan immateriaalioikeuksista haluamallaan tavalla.

HUOMIOITAVAA

IMMATERIAALIOIKEUKSISTA SOVITTAESSA TYÖSOPIMUKSESSA TAI ERILLISELLÄ SOPIMUKSELLA:

- Mistä immateriaalioikeuksista sovitaan?
- Oikeuksien laajuus
 - Luovutetaanko sopimuksella kaikki oikeudet?
 - Luovutetaanko vain käyttöoikeus tai osa oikeuksista (esim. muokkaus- ja julkisesti esittämisen oikeus)?
 - Mitä työnantaja saa käyttöoikeudella tehdä?
- Kauanko oikeudet säilyvät sopimuksella?
 - Esim. työsuhteen ajan/ työsuhteen päätyttyä
- Säilyykö suunnittelijalla yksinomainen vai ei-yksinomainen oikeus
 - onko suunnittelijalla mahdollista myöntää oikeus sen voimassaolon aikana jollekin muulle tai hyödyntää sitä itse

YLEINEN MALLISOPIMUSLAUSEKE TEKIJÄNOIKEUKSISTA:

"Työsuhteen aikana ja sen johdosta tehtyjen sekä luotujen teosten ja muiden tekijänoikeuslaissa tarkoitettujen suojan kohteiden kaikki taloudelliset oikeudet mukaan lukien muunteluoikeus ja luovutusoikeus toiselle, siirtyvät työnantajalle ja säilyvät tällä työsuhteen päätyttyä ilman eri korvausta." (Elinkeinoelämän keskusliitto, Keskuskauppakamari, Suomen yrittäjät)

LÄHTEET

Aalto-Setälä, M., Sundman, C., Tuominen, M. & Uhlbäck, A. 2016. IPR käytännönläheisesti . Helsinki: Helsingin seudun kauppakamari.

Adenius, I. 2017. Ornamo. Muotoilijan yhteistyöopas. Taideteollisuustaitteen Liitto Ornamo ry.

Haarmann, P.-L. 2014 Immateriaalioikeus. 5. uud. p. Helsinki: Talentum.

Haarmann, P.-L. & Mansala, M.-L. 2012. Immateriaalioikeuden perusteet. Helsinki: Talentum.

HE 28/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi tekijänoikeuslain ja rikoslain 49 luvun muuttamisesta

HE 6/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi mallioikeuslain muuttamisesta

HE 201/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle tavaramerkkilainsäädännön ja siihen liittyviksi laeiksi sekä tavaramerkkioikeudesta tehdyn Singaporen sopimuksen hyväksymiseksi ja voimaansaattamiseksi

Harenko, K. Niiranen, V., Tarkela, P. 2017 Tekijänoikeus . 2. uudistettu painos. Helsinki: Talentum Pro.

Koivumäki, E. & Häkkänen, P. 2018. Markkinointijuridiikka 2018. Helsinki: Kauppakamari.

Mallioikeuslaki 23.1971/221

Mansala, M.-L. 2007. Pienyrityksen immateriaalioikeuksien suojaamisstrategia. Defensor Legis No 4/2007.

Niiranen, V. 2011. Yrityksen tekijänoikeusopas: Käytännön tietoa oikeuksien suojaamisesta. Helsinki: Elinkeinoelämän keskusliitto, Keskuskauppakamari, Suomen yrittäjät.

Pihlajarinne, T & Alén-Savikko, A. 2019. Yritysoikeus. Immateriaalioikeudet. Helsinki: Alma Talent. Päivitetty 31.12.2019. Luettu 18.2.2021. Vaatii käyttöoikeuden.

Tavaramerkkilaki 26.4.2019/544

Tekijänoikeuslaki 8.7.1961/404

TN 2003:04

TN 1995:08

Toikkanen, T. & Oksanen, V. 2011. Opettajan tekijänoikeusopas. Helsinki: Finn Lectura.

Wipo. 2003. Marketing Crafts and Visual Arts: The Role of Intellectual Property. A practical guide. Geneva: ITC/WIPO.

Wipo. 2016. Intellectual Property and Traditional Handicrafts. Background Brief No.5. Geneva: WIPO.